

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Факультет філології і журналістики

Кафедра української мови та славістики

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАГОЛОВКІВ У ТВОРАХ ВАСИЛЯ
СИМОНЕНКА ТА МЕТОДИКА ЇХ ВИВЧЕННЯ У ЗАКЛАДАХ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Спеціальність:

014.01 Середня освіта (Українська мова і література)

студентки групи мСОУМА-22

Супрун Яни Вікторівни

Науковий керівник– кандидат

філологічних наук, доцент

Наливайко Марія Ярославівна

Робота захищена з оцінкою

Національна шкала _____

Кількість балів: ____ Оцінка: ESTS ____

Тернопіль – 2025

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЗАГОЛОВКА ЯК МОВНОЇ ОДИНИЦІ.....	8
1.1. Заголовок як мовна текстотворча одиниця: функції структура, семантика.....	8
1.2. Когінітивно-поетичний підхід до аналізу заголовків.....	12
1.3. Прагматичні та комунікативні аспекти заголовка.....	16
1.4. Нульовий заголовок як лінгвістичний феномен.....	20
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАГОЛОВКІВ ПОЕЗІЙ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА.....	25
2.1. Семантична характеристика заголовків у творчості В. Симоненка.....	25
2.2. Структурна характеристика заголовків у творчості В. Симоненка.....	31
2.3. Стилiстичні особливості заголовків у творчості В. Симоненка.....	35
2.4. Місце заголовків у творчості В. Симоненка.....	41
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЗАГОЛОВКІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	48
3.1. Заголовок як засіб формування текстової компетентності учнів.....	48

3.2. Лінгвістичний аналіз заголовків поезій В. Симоненка в контексті інтегрованого навчання	52
3.3. Система вправ і завдань для роботи із заголовками на уроках української мови.....	54
Висновки до розділу 3.....	57
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	69
Додаток А. Список видань (хронологічно).....	69
Додаток Б. Перелік аналізованих заголовків.....	70
Додаток В. Перелік умовних скорочень.....	76
Додаток Г. Система вправ.....	77

ВСТУП

Серед компонентів художнього тексту заголовок займає особливе місце. Перебуваючи на межі тексту та поза текстового простору, він виконує роль посередника між автором та читачем, сигналізуючи про зміст, жанрову належність, емоційну тональність ще до початку ознайомлення з ним. Ця унікальна позиція зумовлює складність його лінгвістичного аналізу та багатоаспектність підходів до його вивчення.

Заголовок є не просто формальним елементом тексту, а його смисловим центром, постає своєрідним «ключем», що відкриває читачеві доступ до авторського задуму. Саме із нього починається діалог письменника з читцем, саме він формує перше враження, створює своєрідний «горизонт очікування». Невипадково дослідники називають заголовок «згорнутим текстом», адже він дійсно здатний передати сутність цілого твору.

Особливого значення набуває проблематика заголовка в поетичному тексті. Адже на відміну від прози, де заголовок зазвичай називає героя, подію чи місце, у ліриці найчастіше він виконує метафоричний, асоціативний та символічний характер. Більш того, у значної частини ліричних творів заголовок взагалі відсутній. Це так звані нульові заголовки, тоді вірш ідентифікується за першим рядком. Це робить поетичний заголовок складним та водночас дуже цікавим об'єктом лінгвістичного дослідження.

У творчості письменника система заголовків є важливою складовою його ідіостилу. Вибір структурних моделей, тематичних домінант і стилістичних засобів у заголовках відображає світогляд автора, його естетичні пріоритети та особливості мислення. Аналіз заголовків дає змогу виявити ключові концепти поетичного світу митця, відстежити певно еволюцію тематики й визначити основні художні прийоми.

Протягом останніх десятиліть проблематика заголовка активно досліджується в українському мовознавстві. Вагомий внесок у розробку теорії заголовка зробили І. Кочан, яка розглядає заголовок у контексті

лінгвістичного аналізу тексту; О. Турчак, що досліджувала структурно-семантичні та функціональні аспекти заголовків; А. Загнітко, який аналізував синтаксичну специфіку заголовкових конструкцій; Т. Желтоногова, що зосередила увагу на феномені нульового заголовка; Л. Мацько та С. Єрмоленко, які вивчали стилістичні особливості заголовків.

Однак більшість досліджень стосуються прозових та публіцистичних текстів, тоді як поетичні заголовки вивчені недостатньо. Окремі роботи присвячені творчості Т. Шевченка, Лесі Українки, проте системних лінгвістичних досліджень заголовків українських поетів ХХ століття бракує. Особливо це стосується шістдесятників, чия творчість вирізняється новаторством, зокрема у творенні заголовків.

Шістдесятництво як літературне явище вирізнялось прагненням оновлення української поезії, пошуком нових форм та засобів художньої виразності. Поети цієї течії – В. Симоненко, Л. Костенко, І. Драч, М. Вінграновський, В. Стус – переосмислювали традиційні підходи віршотворення та заголовкотворення зокрема. Заголовки їх творів виділяються своєю оригінальністю, асоціативністю, часто мають полемічний характер.

Серед шістдесятників особливо вирізняється постать Василя Симоненка. Попри трагічно коротке життя, його творчість стала знаковою для цілого покоління. У своїй поезії він зумів поєднати громадянську патетику з ліричною інтимністю, філософську глибину з народнопісенною простотою, сатиричну гостроту з романтичною піднесеністю. Ця багатогранність не могла не відобразитись і у системі заголовків його творів – від лаконічних однослівних номінацій до розгорнутих метафоричних конструкцій.

Вибір творчості В. Симоненка для дослідження зумовлений кількома чинниками. Його поетична спадщина охоплює різні жанри (лірика, сатира, байки, балади), що дає змогу простежити залежність заголовка від жанру. Значна частина його віршів не має авторської назви, що відкриває

можливості для аналізу нульових заголовків. Крім того, творчість поета входить до шкільної програми, тому результати дослідження мають практичне значення для методики викладання.

Таким чином, **актуальність теми** визначається потребою системного лінгвістичного аналізу заголовків у поетичних текстах, недостатньою вивченістю заголовків у творчості поетів – шестидесятників загалом і В. Симоненка зокрема. А також практичною значущістю дослідження для шкільного курсу української мови та літератури.

Мета роботи — здійснити комплексний лінгвістичний аналіз заголовків поезій Василя Симоненка, виявити їхні семантичні, структурні та стилістичні особливості, а також обґрунтувати методичні засади вивчення заголовків у шкільному курсі української мови та літератури.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) опрацювати теоретичну базу дослідження, систематизувати наукові підходи до вивчення заголовка;
- 2) схарактеризувати функції заголовків художніх творів та їхню типологію;
- 3) висвітлити специфіку нульового заголовка як лінгвістичного явища;
- 4) класифікувати заголовки поезій В. Симоненка за семантичним критерієм;
- 5) проаналізувати структурні моделі заголовків у творчості поета;
- 6) дослідити стилістичні засоби, використані в заголовках;
- 7) розробити систему вправ для роботи із заголовками на уроках української мови та літератури.

Об'єкт дослідження — заголовки поетичних творів Василя Симоненка (питомі та нульові).

Предмет дослідження — семантична, структурна та стилістична специфіка заголовків у поезії В. Симоненка.

Матеріалом дослідження слугували поезії В. Симоненка зі збірок «Тиша і грім» (1962), «Земне тяжіння» (1964), «Берег чекань» (1965), «Лебеді

материнства» (1981), а також збірки «Молитва» (2023). Загалом проаналізовано 267 заголовків: 160 питомих (авторські назви) та 107 нульових (твори, що ідентифікуються за першим рядком).

Методи дослідження. Для досягнення мети використано комплекс методів: метод суцільної вибірки — для формування корпусу заголовків; описовий метод — для характеристики семантичних, структурних та стилістичних ознак; метод класифікації — для систематизації заголовків; кількісний метод — для визначення продуктивності окремих типів; метод стилістичного аналізу — для виявлення тропів і фігур.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше здійснено системний лінгвістичний опис заголовків поезій В. Симоненка; розроблено їх семантичну класифікацію; виявлено структурні моделі та визначено їхню продуктивність; охарактеризовано стилістичні засоби як маркери ідіостилу; запропоновано методичний інструментарій для вивчення заголовків у школі.

Практичне значення роботи визначається можливістю використання її результатів у викладанні шкільних курсів української мови та літератури, у вузівських курсах лінгвістичного аналізу тексту, а також у подальших наукових дослідженнях.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (79 позиції) та додатків.

Перший розділ «Теоретичні засади дослідження вивчення заголовка як мовної одиниці» присвячено аналізу наукових підходів до вивчення заголовка, характеристиці його функцій та типології.

Другий розділ «Лінгвістичний аналіз заголовків поезій Василя Симоненка» містить семантичну класифікацію заголовків, аналіз структурних моделей та стилістичних особливостей.

Третій розділ «Методичні аспекти вивчення заголовків на уроках української мови та літератури» обґрунтовує роль заголовка у формуванні текстової компетентності учнів та пропонує систему вправ.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАГОЛОВКІВ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ

1.1. Заголовок як мовна текстотворча одиниця: функції, структура, семантика

Заголовок є невід'ємним компонентом художнього тексту, що посідає особливе місце в його структурі. Перебуваючи на межі твору та позатекстового простору, заголовок виконує роль своєрідного посередника між автором і читачем, сигналізуючи про зміст, жанр, тональність твору ще до безпосереднього ознайомлення з ним. Ця унікальна позиція зумовлює багатоаспектність наукових підходів до вивчення заголовка в сучасному українському мовознавстві.

У лінгвістичній науці існують різні підходи до визначення поняття «заголовок». І. Кочан розглядає заголовок як «компресований зміст тексту, що виконує функцію його візитівки та формує первинне враження читача» [33, с. 108]. О. Турчак визначає заголовок як «текстовий знак, що перебуває в сильній позиції та містить у згорнутому вигляді ключову інформацію про твір» [68, с. 8]. А. Загнітко наголошує на синтаксичній специфіці заголовка, розглядаючи його як «особливу номінативну одиницю, що характеризується структурною різноманітністю та функціональною поліаспектністю» [21, с. 245].

Важливою характеристикою заголовка є його подвійна природа: з одного боку, він є невід'ємною частиною тексту, з іншого — здатний функціонувати автономно, поза межами твору. Ця особливість дозволяє розглядати заголовок і як елемент тексту, і як самостійну мовну одиницю. Н. Дзюбишина-Мельник підкреслює, що «заголовок займає сильну позицію в

тексті, формуючи первинне враження читача та спрямовуючи процес інтерпретації» [14, с. 29]. Саме ця сильна позиція зумовлює особливу вагу заголовка у структурі художнього твору.

Функційне навантаження заголовка є предметом численних досліджень українських мовознавців. Традиційно виокремлюють кілька основних функцій заголовка в структурі художнього тексту.

Номінативна функція є первинною та найбільш очевидною. Заголовок виступає власною назвою тексту, ідентифікуючи його серед інших творів. Ю. Карпенко зазначає, що «заголовок є найголовнішою власною назвою художнього твору, центром його ономастичного простору» [25, с. 32]. Номінативна функція забезпечує можливість посилення на текст, його каталогізації, цитування.

Інформативна функція полягає у здатності заголовка повідомляти читачеві інформацію про зміст тексту. Ступінь інформативності може варіюватися від максимальної (заголовок експліцитно вказує на тему) до мінімальної (зв'язок між заголовком і текстом є асоціативним). Л. Мацько зазначає, що «інформативний потенціал заголовка визначається його здатністю формувати у свідомості читача попередню модель тексту» [38, с. 326].

Рекламна (атрактивна) функція пов'язана зі здатністю заголовка привертати увагу читача, викликати інтерес до тексту. І. Кочан наголошує, що «заголовок є своєрідною рекламою тексту, від якої залежить, чи зверне читач увагу на твір» [33, с. 112]. Влучний, оригінальний заголовок стимулює читача до ознайомлення з текстом.

Експресивна функція виявляється у здатності заголовка передавати емоційно-оцінне ставлення автора до предмета зображення. С. Єрмоленко підкреслює, що «експресивність заголовка створює певну емоційну тональність, налаштовуючи читача на відповідне сприйняття тексту» [15, с. 154]. Ця функція реалізується через оцінну лексику, експресивний синтаксис, стилістичні фігури.

Прогностична функція полягає у формуванні читацького «горизонту очікування». На основі заголовка читач будує гіпотези щодо змісту тексту, його жанру, стилю. Т. Мельник зазначає, що «заголовок запускає механізм прогнозування, активізуючи певні читацькі очікування, які можуть підтверджуватися або спростовуватися в процесі читання» [40, с. 113].

Текстотворча функція виявляється у здатності заголовка забезпечувати цілісність і завершеність тексту. О. Селіванова наголошує, що «заголовок є не лише початком твору, а й своєрідним ключем, що відкриває його глибинний зміст, забезпечуючи когезію та когерентність тексту» [53, с. 198]. Повернення до заголовка після прочитання часто дозволяє побачити нові смислові грані.

Структурна організація заголовка є важливим аспектом його лінгвістичної характеристики. А. Загнітко виділяє три основні структурні типи заголовків за синтаксичною будовою [21, с. 248].

Монолексемні (однослівні) заголовки представлені переважно іменниками в називному відмінку, рідше — в інших відмінкових формах. Однослівний заголовок характеризується максимальною компактністю та концентрованістю змісту. Він може називати головного героя, ключовий предмет, абстрактне поняття, місце дії. Лаконічність однослівних заголовків створює ефект недомовленості, залишає простір для читацької інтерпретації.

Заголовки-словосполучення є найпоширенішим структурним типом. О. Турчак виокремлює підрядні та сурядні конструкції [68, с. 12]. Підрядні словосполучення можуть мати атрибутивний характер (прикметник + іменник), об'єктний (іменник + іменник у непрямому відмінку), обставинний (прийменникові конструкції). Сурядні конструкції представлені однорідними членами, з'єднаними сполучниками.

Заголовки-речення виступають різними комунікативними типами: розповідними, питальними, окличними, спонукальними. Використання предикативної конструкції надає заголовку динамічності, акцентує на дії, процесі. Н. Негрич зазначає, що «питальні заголовки створюють ефект

діалогу з читачем, окличні — підсилюють емоційність, спонукальні — апелюють до адресата» [44, с. 190].

Семантична характеристика заголовка передбачає аналіз його змістового наповнення, тематичної спрямованості, образності. За характером зв'язку із текстом виокремлюють кілька семантичних типів.

Тематичні заголовки безпосередньо вказують на предмет зображення: називають героя, подію, місце дії, часовий період. С. Харченко зазначає, що «такі заголовки є інформативно прозорими, вони одразу налаштовують читача на певну тематику» [73, с. 143]. До цього типу належать заголовки-антропоніми, заголовки-топоніми, заголовки-хрононіми.

Концептуальні заголовки виражають основну думку твору, його ключову ідею, філософську проблему. Такі заголовки часто мають абстрактний характер, апелюють до загальнолюдських цінностей. В. Кононенко наголошує, що «концептуальні заголовки вимагають від читача глибшого осмислення, встановлення зв'язку між назвою та ідейним змістом твору» [29, с. 156].

Образно-асоціативні заголовки характеризуються непрямим зв'язком із текстом, що базується на метафорі, символі, алюзії. Л. Лисиченко підкреслює, що «образний заголовок активізує асоціативне мислення читача, створює поле для множинних інтерпретацій, надає тексту додаткових смислових вимірів» [37, с. 112].

Окремим лінгвістичним феноменом є *нульовий заголовок* — твір, що не має експліцитно вираженої авторської назви і традиційно ідентифікується за першим рядком (інципітом). Т. Желтоногова визначає нульовий заголовок як «значущу відсутність заголовка, яка є не просто пропуском, а свідомим авторським рішенням, що несе певне смислове навантаження» [17, с. 14].

Традиція нульового заголовка має давнє коріння в українській поезії. Значна частина творів Тараса Шевченка, Лесі Українки, Павла Тичини, Володимира Сосюри не має авторських назв і відома за першими рядками. О.Кухар зазначає, що «для української ліричної традиції нульовий заголовок

є органічним явищем, що має глибоке коріння в творчості класиків» [34, с. 45].

Функції нульового заголовка специфічні. Він реалізує функцію інтимізації (створює атмосферу довірливої сповіді), функцію деавтоматизації (змушує читача самотійно визначати тему), функцію універсализації (без конкретної назви твір набуває узагальненого значення). Твори з нульовим заголовком тяжіють до інтимної лірики, філософських роздумів, пейзажних замальовок, сповідальних медитацій.

Перший рядок у творах із нульовим заголовком виконує функцію «заголовка-замінника», хоча структурно й функціонально відрізняється від питомого заголовка. Перший рядок — це, як правило, повноцінне речення з вираженою предикативністю. Співвідношення питомих і нульових заголовків у творчості автора виступає важливою характеристикою його ідіостилу.

Отже, заголовок є складною мовною текстотворчою одиницею, що характеризується поліфункціональністю, структурним розмаїттям та семантичною багатоплановістю. Він виконує номінативну, інформативну, рекламну, експресивну, прогностичну та текстотворчу функції. За структурою заголовки поділяються на моноксемні, словосполучення та речення. За семантикою — на тематичні, концептуальні та образно-асоціативні. Окремим феноменом є нульовий заголовок, притаманний українській ліричній традиції.

1.2. Когнітивно-поетичний підхід до аналізу заголовків

Когнітивна лінгвістика запропонувала новий погляд на мовні явища — крізь призму ментальних процесів, механізмів категоризації та концептуалізації дійсності. В українському мовознавстві когнітивний підхід до аналізу художнього тексту активно розвивається в працях О. Селіванової, Л. Лисиченко, В. Кононенка, А. Мойсієнка та інших дослідників. Заголовок як ключовий елемент тексту відкриває широкі можливості для когнітивного аналізу.

З позицій когнітивної лінгвістики заголовок можна розглядати як вербалізацію ключового концепту твору. О. Селіванова визначає концепт як «інформаційну структуру свідомості, організовану одиницю пам'яті, що містить сукупність знань про об'єкт пізнання» [53, с. 256]. Заголовок-концепт акумулює смислове ядро тексту, виступаючи своєрідним «входом» до концептуального простору твору. При цьому заголовок не просто називає концепт, а й активізує в свідомості читача пов'язані з ним асоціації, конотації, культурні смисли.

Система заголовків у творчості письменника є репрезентантом його індивідуальної мовної картини світу. В. Кононенко визначає картину світу як «цілісний образ дійсності, що формується у свідомості людини в результаті її пізнавальної діяльності та відображається в мові» [29, с. 18]. Аналіз заголовків дозволяє реконструювати фрагменти авторської картини світу — виявити ключові концепти, ціннісні орієнтири, особливості категоризації дійсності.

Поняття концептосфери є продуктивним для аналізу заголовків у творчості окремого автора. С. Єрмоленко розглядає концептосферу як «сукупність концептів, що формують ментальний простір індивіда або колективу, відображаючи його ціннісні орієнтири та світоглядні установки» [15, с. 87]. Заголовки творів письменника вербалізують ключові елементи його індивідуальної концептосфери. Кількісний та якісний аналіз концептів, репрезентованих у заголовках, дозволяє визначити тематичні домінанти творчості.

Особливого значення в когнітивному аналізі заголовків набуває вивчення метафори. Л. Лисиченко наголошує, що «метафора є не лише засобом художньої виразності, а й фундаментальним механізмом людського мислення, способом концептуалізації абстрактних понять через конкретні» [37, с. 98]. Метафоричні заголовки відкривають доступ до глибинних шарів авторського світобачення, демонструють специфіку образного мислення

митця. Аналіз метафоричних моделей у заголовках дозволяє виявити домінантні концептуальні схеми авторської свідомості.

Когнітивний аналіз заголовків передбачає також виявлення символічних значень. В. Кононенко зазначає, що «символ, на відміну від знака, характеризується смисловою глибиною, багатшаровістю, зв'язком із культурною традицією» [29, с. 45]. Символічні заголовки апелюють до колективного досвіду, активізують традиційні образи української культури. Заголовки, що містять національні символи (верба, калина, степ, Дніпро тощо), мають потужний сугестивний потенціал, резонують із глибинними шарами читацької свідомості.

А. Мойсієнко, досліджуючи мову поезії, наголошує на специфіці поетичної картини світу, яка відрізняється від наукової чи побутової. «Поетична картина світу характеризується образністю, асоціативністю, суб'єктивністю; вона відображає не стільки об'єктивну дійсність, скільки її авторське переживання» [41, с. 156]. Заголовки поетичних творів є концентрованим вираженням цієї картини світу, її ключовими маркерами.

Продуктивним інструментом когнітивного аналізу є поняття фрейму — структури знань, що репрезентує стереотипну ситуацію. О. Селіванова зазначає, що «заголовок здатний активізувати у свідомості читача певний фрейм, формуючи очікування щодо змісту тексту» [53, с. 312]. Наприклад, заголовок із жанровою номінацією («Балада», «Казка», «Елегія») активізує фрейм відповідного літературного жанру з притаманними йому характеристиками.

Важливим аспектом когнітивного аналізу є інтертекстуальність заголовків. Інтертекстуальні заголовки містять алюзії, ремінісценції, що відсилають до інших текстів — літературних, історичних, біблійних, фольклорних.

О. Черемська та О. Сидоренко підкреслюють, що «такі заголовки активізують у свідомості читача претекст, створюючи ефект діалогу між творами, розширюючи смисловий простір» [75, с. 103].

Розпізнавання інтертекстуальних зв'язків потребує культурного багажу читача.

Когнітивний підхід враховує асоціативний потенціал заголовка. Л. Лисиченко зазначає, що «заголовок як мовний знак включений у систему асоціативних зв'язків, які визначають його сприйняття та інтерпретацію» [37, с. 134]. Заголовок активізує в свідомості читача певне асоціативне поле, що впливає на розуміння тексту. Дослідження асоціативного потенціалу заголовків дозволяє виявити їхній прихований зміст, імпліцитні смисли.

Система заголовків є важливим компонентом ідіостилю письменника. С. Єрмоленко визначає ідіостиль як «систему індивідуальних особливостей мовотворчості автора, що виявляється на всіх рівнях тексту» [15, с. 234]. Вибір певних типів заголовків, їхня семантична наповненість, структурні особливості, стилістичне забарвлення — усе це відображає світоглядні установки автора, його естетичні пріоритети, специфіку художнього мислення.

Когнітивна поетика як напрям дослідження художнього тексту зосереджує увагу на механізмах породження та сприйняття літературних творів. І. Ніколаєнко зазначає, що «заголовок розглядається як перший етап читацької інтерпретації, що запускає процес конструювання смислу» [78, с. 75]. На основі заголовка читач формує попередню ментальну модель тексту, яка уточнюється в процесі читання.

Отже, когнітивно-поетичний підхід до аналізу заголовків відкриває нові перспективи для їх дослідження. Заголовок розглядається як вербалізація ключового концепту твору, репрезентант авторської картини світу, активатор певних ментальних схем у свідомості читача. Аналіз метафоричних моделей, символічних значень, інтертекстуальних зв'язків дозволяє глибше зрозуміти когнітивні механізми заголовкотворення. Когнітивний підхід доповнює традиційні структурно-семантичні методи, збагачуючи лінгвістичний аналіз заголовків.

1.3. Прагматичні та комунікативні аспекти заголовка

Прагматичний підхід до аналізу заголовка передбачає вивчення його як комунікативного акту, спрямованого на досягнення певного ефекту. Заголовок розглядається не ізольовано, а в контексті літературної комунікації — як засіб взаємодії автора з читачем, як інструмент впливу. В українському мовознавстві прагматичні аспекти заголовка досліджували Н. Дзюбишина-Мельник, З. Веселовська, Л. Шевченко та інші вчені.

Заголовок можна розглядати як особливий комунікативний акт із певною інтенцією та очікуваним ефектом. Н. Дзюбишина-Мельник зазначає, що «заголовок є комунікативною одиницею, яка реалізує намір автора встановити контакт із читачем, привернути його увагу, спрямувати сприйняття тексту» [14, с. 30]. Комунікативна сила заголовка визначається його здатністю впливати на адресата — інформувати, інтригувати, оцінювати, спонукати.

Ключовим поняттям прагматичного аналізу є *авторська інтенція* — комунікативний намір, що реалізується у виборі заголовка. З. Веселовська виділяє кілька типів інтенцій: «інформативна інтенція (прагнення повідомити про зміст), атрактивна (привернути увагу), оцінна (висловити ставлення), спонукальна (закликати до дії)» [8, с. 5]. Автор може прагнути максимально точно інформувати читача або, навпаки, інтригувати загадковим заголовком.

Прагматичний підхід передбачає увагу до читача як адресата комунікації. Заголовок орієнтований на певну читацьку аудиторію — її культурний рівень, фонові знання, естетичні очікування. Л. Шевченко підкреслює, що «успішність комунікації залежить від того, наскільки читач здатний адекватно декодувати інтенцію, закладену в заголовку» [76, с. 12]. Інтертекстуальні заголовки розраховані на ерудованого читача, заголовки з розмовною лексикою — на широку аудиторію.

Заголовок є точкою початку діалогу між автором і читачем. Цей діалог розгортається в часі: спочатку читач сприймає заголовок автономно, формуючи перше враження; потім, у процесі читання, заголовок

переосмислюється в контексті тексту; нарешті, після прочитання, читач повертається до заголовка, відкриваючи нові смислові грані. О. Турчак зазначає, що «такий зворотний зв'язок є специфікою художньої комунікації» [75, с. 15].

Важливим прагматичним аспектом є *пресупозиції заголовка* — імпліцитні знання, які передбачаються як спільні для автора та читача. Заголовок може містити історичні, культурні, літературні пресупозиції. О. Селіванова зазначає, що «пресупозиція — це компонент смислу, який має бути істинним, щоб висловлювання було доречним» [53, с. 478]. Заголовок із власною назвою історичної особи передбачає знання про цю особу.

Вибір заголовка може розглядатися як реалізація певної *комунікативної стратегії*. Н. Дзюбишина-Мельник виділяє такі стратегії: «стратегія прямого інформування (прозорі тематичні заголовки), стратегія інтригування (загадкові назви), стратегія емоційного впливу (експресивні заголовки), стратегія діалогізації (питальні конструкції)» [13, с. 31]. Ідентифікація комунікативної стратегії є важливим етапом аналізу.

Заголовок має значний потенціал впливу на свідомість читача. Т. Мельник підкреслює, що «заголовок здатний спрямовувати читацьке сприйняття, формувати певні оцінки та судження» [40, с. 114]. У художній літературі автор керує естетичним сприйняттям, емоційними реакціями читача через вибір заголовка. Усвідомлення цього потенціалу є важливим компонентом критичної грамотності.

Комунікативний аспект заголовка пов'язаний із категорією модальності. А. Загнітко зазначає, що «модальність заголовка може бути констатувальною (нейтральна фіксація факту), оцінною (вираження ставлення), ймовірнісною (припущення), імперативною (спонукання)» [21, с. 256]. Модальне забарвлення задає тональність усього тексту. Питальні заголовки створюють модальність невизначеності, окличні — підсилюють емоційність.

Прагматичний аналіз неможливий без урахування контексту. І. Кочан наголошує, що «заголовок функціонує в кількох контекстах: текстовому (співвідношення з основним текстом), внутрішньотекстовому (місце в структурі збірки), інтертекстуальному (зв'язок з іншими текстами), культурному (співвіднесеність із традицією)» [33, с. 115]. Один заголовок може по-різному сприйматися в різних контекстах.

Прагматика заголовка тісно пов'язана із жанровими конвенціями. Кожен літературний жанр має свої традиції заголовкотворення, певний набір типових моделей. В. Кизилова зазначає, що «заголовки байок традиційно називають персонажів-тварин, заголовки балад часто містять власні імена або вказівки на трагічні події» [26, с. 238]. Відповідність заголовка жанровим очікуванням сигналізує про традиційність або новаторство автора.

Завершальним етапом комунікативного циклу є читацька рецепція заголовка. О. Яновська підкреслює, що «заголовок сприймається двічі: до читання (як автономна одиниця) і після читання (як частина цілого)» [79, с. 35]. Ретроспективне сприйняття часто відрізняється від первинного — читач відкриває додаткові смисли, підтексти, іронію. Ця двофазність рецепції є специфікою художнього заголовка.

Деякі заголовки мають перформативний характер — вони не просто описують дійсність, а здійснюють певну дію. Л. Павлюк зазначає, що «заголовок-присвята здійснює акт посвячення, заголовок-звертання — акт апеляції до адресата» [46, с. 54]. Така перформативність надає заголовкам особливої сили. Перформативні заголовки характерні для поезії, де слово часто набуває ритуальної функції.

Заголовок часто містить більше інформації, ніж виражено експліцитно. О. Турчак наголошує, що «читач здійснює прагматичні висновки на основі заголовка та власних знань; майстерність автора полягає в тому, щоб закласти в заголовок потрібні імплікації, спрямовуючи читацьку інтерпретацію» [75, с. 16]. Імпліцитний зміст заголовка розкривається в процесі читання тексту.

Отже, прагматичний та комунікативний підходи розкривають заголовок як інструмент літературної комунікації. Заголовок розглядається як комунікативний акт з певною інтенцією та ефектом, як реалізація авторської стратегії, як засіб впливу на читача. Аналіз пресупозицій, комунікативних стратегій, модальності дозволяє глибше зрозуміти прагматичну природу заголовка. Урахування прагматичних і комунікативних аспектів збагачує лінгвістичний аналіз заголовків.

1.4. Нульовий заголовок як лінгвістичний феномен

Поняття нульового знака є одним із ключових у сучасній лінгвістиці. Уперше його обґрунтував Ф. де Соссюр, зазначивши, що «нульовий знак — це такий знак, у якого відсутній план вираження, але наявний план змісту» [цит. за: 45, с. 78]. Ця концепція знайшла широке застосування в морфології (нульові закінчення, нульові суфікси), синтаксисі (еліпсис, неповні речення) та лінгвістиці тексту. У контексті дослідження заголовкового комплексу художнього твору особливого значення набуває феномен *нульового заголовка* — твору, що не має експліцитно вираженої назви.

Нульовий заголовок, за визначенням Н. Фатєєвої, — це «значуща відсутність заголовка, яка є не просто пропуском, а свідомим авторським рішенням, що несе певне смислове навантаження» [51, с. 143]. О. Турчак розглядає нульовий заголовок як «особливий тип номінації тексту, при якому назва твору імпліцитно міститься в самому тексті або свідомо уникається автором» [75, с. 67]. Т. Желтоногова наголошує, що «нульовий заголовок — це не відсутність заголовка як такого, а його особлива форма, яка вимагає від читача активної інтерпретаційної діяльності» [21, с. 14].

Явище нульового заголовка має давню традицію в літературі. У давньоруській словесності твори часто не мали усталених назв, а ідентифікувалися за першими словами (інципітом). В епоху романтизму відсутність заголовка набула нового значення — вона стала маркером ліричної безпосередності, невимовності почуттів. Як зазначає І. Кочан,

«романтики свідомо уникали заголовків у ліричних віршах, вважаючи, що назва обмежує свободу інтерпретації, накладає на текст зайві рамки» [33, с. 98]. Ця традиція продовжилася в поезії ХХ століття, де нульовий заголовок став однією з типових ознак ліричного жанру.

Специфіка нульового заголовка в ліричній поезії зумовлена природою самого жанру. На відміну від епічних та драматичних творів, де заголовок виконує переважно номінативну та інформативну функції, у ліриці він часто постає як факультативний елемент. Т. Желтоногова пояснює це тим, що «домінування емотивної функції в ліриці ускладнює пошук влучного слова, яке могло б підвести емоції під конкретне поняття, не редукуючи при цьому їхньої повноти» [21, с. 14]. Ліричний твір, особливо інтимного чи філософського спрямування, часто втрачає від раціонального називання, бо назва неминує звужує поле інтерпретації.

У практиці літературознавства та бібліографії твори з нульовим заголовком ідентифікуються за *першим рядком* (інципітом). Перший рядок у такому випадку виконує функцію «заголовка-замінника», хоча й не є заголовком у власному сенсі. Як зазначає О. Кухар, «перший рядок вірша без назви бере на себе частину функцій заголовка — ідентифікаційну, рекламну, — але не може повністю замінити його, оскільки є органічною частиною тексту, а не його рамковим компонентом» [38, с. 45]. Тому в науковій літературі прийнято розрізняти власне заголовок (питомий, авторський) і «заголовок за першим рядком» (умовний, ідентифікаційний).

Структурно перший рядок вірша з нульовим заголовком суттєво відрізняється від питомого заголовка. Якщо авторська назва є переважно номінативною одиницею (словом або словосполученням), то перший рядок — це, як правило, повноцінне речення з вираженою предикативністю. За спостереженнями Л. Павлюк, «у віршах без назви перший рядок зазвичай має синтаксичну структуру простого або складного речення, часто з яскраво вираженою модальністю — питальною, окличною, спонукальною» [46, с. 28].

Це пояснюється тим, що перший рядок виконує одночасно дві функції: він є і початком тексту, і його ідентифікатором.

Семантика нульового заголовка визначається самим фактом відсутності експліцитної назви. На думку Н. Фатєєвої, «нульовий заголовок створює ефект безпосередності висловлювання, ніби поет звертається до читача без попередньої підготовки, без посередництва назви» [51, с. 145]. Відсутність заголовка може сигналізувати про: 1) інтимність переживань, які не піддаються раціональному називанню; 2) філософську глибину змісту, що не вкладається в одне слово чи словосполучення; 3) фрагментарність, моментальність враження; 4) свідому установку автора на «відкритість» тексту для множинних інтерпретацій.

Функції нульового заголовка специфічні. Якщо питомий заголовок виконує номінативну, інформативну, рекламну, експресивну та інші функції, то нульовий заголовок реалізує передусім *функцію інтимізації* (створення атмосфери довірливої розмови), *функцію деавтоматизації* (читач не отримує готової «підказки» і мусить самостійно визначити тему твору), *функцію універсалізації* (без конкретної назви твір набуває ширшого, узагальненого значення). Т. Желтоногова додає також *функцію ліричної сугестії* — «нульовий заголовок підсилює сугестивний вплив вірша, бо читач одразу занурюється в поетичний світ, минаючи раціональний «фільтр» назви» [21, с. 16].

Тематично нульові заголовки тяжіють до певних сфер поетичного осмислення дійсності. За спостереженнями дослідників, найчастіше без назви залишаються вірші *інтимної лірики* (кохання, розлука, самотність), *філософської лірики* (роздуми про сенс буття, час, смерть), *пейзажної лірики* (миттєві враження від природи), а також вірші з яскраво вираженим *сповідальним характером*.

І. Кочан пояснює це тим, що «саме ці тематичні сфери найменше піддаються раціональному узагальненню, найбільше потребують емоційної безпосередності, яку назва неминуче порушує» [33, с. 102].

В українській поезії нульовий заголовок має давню й багату традицію. Значна частина творів Тараса Шевченка не має авторських назв і відома за першими рядками: «*Рече та стогне Дніпр широкий...*», «*Садок вишневий коло хати...*», «*Мені однаково, чи буду...*». Ця традиція продовжилася у творчості Лесі Українки, Павла Тичини, Володимира Сосюри, Ліни Костенко. Як зазначає Ю. Карпенко, «для української ліричної традиції нульовий заголовок є не менш характерним, ніж питомий, і становить важливу складову національної поетики» [25, с. 89]. У творчості поетів-шістдесятників — В. Симоненка, І. Драча, М. Вінграновського, В. Стуса — нульовий заголовок набуває особливого значення як засіб інтимізації та ліричної сповіді.

Вважається, що співвідношення питомих і нульових заголовків у творчості окремого автора є важливою характеристикою його ідіостилу. За спостереженнями О. Яновської, «домінування нульових заголовків свідчить про переважання ліричного начала, інтимності, сповідальності; натомість переважання питомих заголовків вказує на більшу раціональність, об'єктивність, епічність поетичного мислення» [79, с. 34]. Водночас це співвідношення може суттєво відрізнятися в різні періоди творчості одного й того ж автора, відображаючи еволюцію його художнього світогляду та стилю.

У методологічному плані дослідження нульових заголовків вимагає особливого підходу. Оскільки перший рядок є водночас і частиною тексту, і його ідентифікатором, аналіз має враховувати цю подвійну природу. Л. Павлюк пропонує розглядати нульові заголовки за тими ж параметрами, що й питомі (структура, семантика, стилістика), але з урахуванням їхньої специфіки — предикативності, контекстуальної зв'язаності з наступними рядками, відсутності власне заголовкової позиції [46, с. 30]. Важливим є також аналіз *тематичного розподілу* нульових заголовків, який може виявити закономірності авторського вибору між наявністю та відсутністю назви.

Отже, нульовий заголовок є повноцінним лінгвістичним феноменом, а не просто відсутністю назви. Він має власну семантику (значуща відсутність), специфічні функції (інтимізація, деавтоматизація, універсалізація, ліричної сугестії), тематичну зумовленість (інтимна, філософська, пейзажна лірика). Твори з нульовим заголовком ідентифікуються за першим рядком, який виконує функцію «заголовка-замінника», але структурно й функціонально відрізняється від питомого заголовка. Співвідношення питомих і нульових заголовків у творчості автора є важливою характеристикою його ідіостилу. Для української поетичної традиції нульовий заголовок є органічним явищем, що має глибоке коріння в творчості класиків і продовжує активно функціонувати в сучасній ліриці.

Висновки до розділу 1

У першому розділі здійснено теоретичний аналіз заголовка як мовної текстотворчої одиниці. На основі опрацювання наукових праць І. Кочан, О. Турчак, А. Загнітко, Т. Желтоногової та інших дослідників з'ясовано, що заголовок є складним лінгвістичним феноменом, який посідає особливе місце в структурі художнього тексту, перебуваючи на межі твору та позатекстового простору.

Встановлено, що заголовок виконує низку функцій: номінативну (ідентифікація тексту серед інших), інформативну (повідомлення про зміст), рекламну (привернення уваги читача), експресивну (вираження емоційно-оцінного ставлення автора), прогностичну (формування читацьких очікувань), текстотворчу (забезпечення цілісності та завершеності тексту).

За структурою заголовки поділяються на монологічні (однослівні), заголовки-словосполучення (підрядні та сурядні) та заголовки-речення (розповідні, питальні, окличні, спонукальні). За семантикою виокремлюють тематичні (вказують на предмет зображення), концептуальні (виражають

основну ідею твору) та образно-асоціативні (базуються на метафорі, символі, алюзії) заголовки.

Когнітивно-поетичний підхід дозволяє інтерпретувати заголовок як вербалізацію ключового концепту твору, репрезентант авторської картини світу. Прагматичний підхід розкриває заголовок як комунікативний акт із певною авторською інтенцією, виділяючи стратегії прямого інформування, інтригування, емоційного впливу та діалогізації.

Окремим феноменом є нульовий заголовок — твір без експліцитно вираженої назви, що ідентифікується за першим рядком (інципітом). Він має специфічні функції інтимізації, деавтоматизації, універсалізації та ліричної сугестії. Для української поетичної традиції нульовий заголовок є органічним явищем, характерним для творчості Т. Шевченка, Лесі Українки, П. Тичини, поетів-шістдесятників.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАГОЛОВКІВ ПОЕЗІЙ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

2.1. Семантична характеристика заголовків у творчості В. Симоненка

Семантичний аналіз заголовків є важливим етапом дослідження ідіостилу письменника, оскільки дозволяє виявити тематичні пріоритети автора, особливості його світосприйняття та художнього мислення. Як зазначає Л. Юлдашева, «вибір заголовка залежить від епохи, у якій проживає автор, національних та особистих цінностей, культури, суб'єктивних поглядів та вподобань» [77, с. 66]. Заголовок часто містить у собі ключ до розуміння основної ідеї твору, є своєрідним «згорнутим текстом», що акумулює в собі головні смисли художнього цілого.

Для ґрунтовного аналізу було обрано 267 заголовків із поетичної спадщини В. Симоненка. Джерельною базою дослідження слугували твори зі збірок «Тиша і грім» (1962), «Земне тяжіння» (1964), «Лебеді материнства» (1981), а також твори, уміщені в пізніших виданнях та збірці «Молитва» (2023). Серед досліджуваних заголовків виокремлено 160 питомих заголовків-назв та 107 нульових заголовків (творів, що ідентифікуються за першим рядком).

Проаналізувавши заголовки поезій Василя Симоненка, можемо виділити низку семантичних груп. Насамперед, звертаємо увагу на специфіку співвідношення питомих та нульових заголовків у творчості поета. Питомі заголовки становлять 59,9% від загальної кількості, що свідчить про усвідомлений підхід автора до номінації своїх творів. Водночас значна частка нульових заголовків (40,1%) є характерною для ліричної поезії загалом і для творчості В. Симоненка зокрема, де багато віршів інтимної та філософської тематики залишаються без назви.

Розглянемо детальніше семантичну класифікацію **питомих заголовків-назв** (160 одиниць).

1. *Назви-характеристики та заголовки-присвяти* (25 одиниць, 15,6%). Ця група є найпродуктивнішою у творчості В. Симоненка, що зумовлено наявністю сатиричного циклу «Мандрівка по цвинтарю», де кожна епіграма адресована певному соціальному типу: «Бюрократові», «Брехунові», «Хабарникові», «Ледареві», «Злодієві», «Плазунові», «Епігонові», «Кляузникові», «Холуєві», «Псевдовченому» тощо. Характерною особливістю цих заголовків є форма давального відмінка, що вказує на адресата-присвяту. До цієї ж групи належать заголовки «Курдському братові», «Уманським дівчатам», «Наречений», «Пересторога славолюбцеві», «Прирученим патріотам». Така модель заголовка є яскравим маркером ідіостилу В. Симоненка та відображає його громадянську позицію, прагнення викривати негативні явища суспільства.

2. *Метафоричні та образні заголовки* (19 одиниць, 11,9%). Ця група представлена заголовками з високим ступенем образності, що потребують інтерпретації в контексті всього твору: «Лебеді материнства», «Кирпатий барометр», «Крик ХХ віку», «Танець пітекантропів», «Хор генералів», «Монолог маленького привида», «Погрози ночі», «Маленькі сонця», «Білі привиди», «Вино з троянд», «Муза і редиска». Метафоричність цих заголовків створює ефект очуднення, привертає увагу читача, стимулює його до осмислення прихованих смислів. Особливо виразними є заголовки з елементами гротеску та іронії («Танець пітекантропів», «Хор генералів»), що є характерним для сатиричної лінії творчості поета.

3. *Номінації осіб* (16 одиниць, 10%). До цієї групи входять заголовки, що містять назви осіб різних категорій. Серед них виділяємо: а) власні імена та прізвища: «Леся Українка», «Баба Онися», «Тітка Варка», «Люсі», «Герострат»; б) родинні номінації: «Батько», «Матері», «Одинока матір»; в) соціальні ролі та професії: «Косар», «Перехожий», «Мандрівник», «Поет»; г) узагальнені номінації: «Ровесникам», «Суперники», «Монархи», «Варвари».

Звернення до образів простих людей («Баба Онися», «Тітка Варка», «Косар») відображає народність творчості В. Симоненка, його увагу до долі звичайної людини.

4. *Процес, дія, стан* (13 одиниць, 8,1%). Заголовки цієї групи акцентують увагу на динаміці, русі, зміні: «Вона прийшла», «Повернення», «Чую», «Пішла», «Закохана», «Одурена», «Не вір мені», «Не дочекався», «Вирвався на волю», «Помстилися», «Згадав про правду». Особливу увагу привертає розгорнутий описовий заголовок «Прощання Федора Кравчука, колгоспного конюха, з старою хатою», який містить елементи наративу і є нетиповим для поезії.

5. *Абстрактні поняття та явища* (11 одиниць, 6,9%). До цієї групи належать заголовки, що позначають філософські категорії, почуття, стани: «Кривда», «Любов», «Тиша», «Самотність», «Чекання», «Покара», «Помилка», «Старість», «Межа», «Тінь», «Суд». Ці заголовки характеризуються високим ступенем узагальнення, вони налаштовують читача на філософський лад, сигналізують про глибинний зміст твору.

6. *Неживі предмети, речовини, артефакти* (10 одиниць, 6,25%): «Жорна», «Піч», «Пучок суніць», «Грудочка землі», «Чадра», «Абазури», «Брама», «Дупло», «Молот», «Чиряк». Більшість цих заголовків мають символічне значення: «Жорна» — символ важкої праці та невблаганності долі; «Піч» — образ домашнього вогнища, родинного тепла; «Грудочка землі» — символ рідної землі, Батьківщини.

7. *Назви тварин і рослин (зоофітоніми)* (10 одиниць, 6,25%). Назви тварин: «Ховрах», «Ворон», «Лев у клітці», «Український лев», а також алегоричні образи з циклу «Заячий дріб»: «Квочка і сито», «Хвалилися миші», «Крилатий та безкрила». Назви рослин: «Верба», «Квіти», «Конвалії». Ці заголовки переважно мають алегоричне значення, особливо в байках та сатиричних творах.

8. *Природні явища та стихії* (7 одиниць, 4,4%): «Тиша і грім», «Шум полів», «Ніч в озері», «Чари ночі», «Завірюха», «Салюти миру», «Море

радості». Заголовок збірки *«Тиша і грім»* є програмним для всієї творчості поета: він символізує поєднання ліричної тиші інтимних переживань і громовиці громадянського пафосу.

9. *Топоніми та просторові номінації* (6 одиниць, 3,75%): *«Русь»*, *«Україні»*, *«Степ»*, *«Берег чекання»*, *«З вікна»*, *«У вагоні»*. Заголовки *«Русь»* та *«Україні»* засвідчують патріотичну спрямованість творчості поета.

10. *Жанрові номінації* (6 одиниць, 3,75%): *«Казка про Дурила»*, *«Балада про зайшого чоловіка»*, *«Дума про щастя»*, *«Гнівні сонети»*, *«Хуліганська Іліада, або посоромлення Гомера»*, *«Сучасна лірика»*. Ці заголовки містять пряму вказівку на жанр твору, що формує читацькі очікування. Звернення до традиційних фольклорних жанрів (казка, балада, дума) засвідчує зв'язок поезії В. Симоненка з народнопоетичною традицією.

11. *Оксиморонні та парадоксальні заголовки* (3 одиниці, 1,9%): *«Веселий похорон»*, *«Нудний карнавал»*, *«Ошукана могила»*. Хоча ця група нечисленна, вона є важливим маркером ідіостилю В. Симоненка. Оксиморон створює ефект несподіванки, підкреслює іронічно-сатиричну тональність твору.

Крім того, виокремлюємо групи: *антропоцентричні номінації* (6 одиниць): *«Мій родовід»*, *«Моя мова»*, *«Собі самому»*; *темпоральні номінації* (3 одиниці): *«47-й рік»*, *«Ранок»*, *«Пророцтво 17-го року»*; *назви подій та обрядів* (5 одиниць): *«Бенкет»*, *«Толока»*, *«Весілля Опанаса Крокви»*; *заголовки-звертання та риторичні конструкції* (5 одиниць): *«Невже?»*, *«Можна»*, *«Лист до всесвітнього обивателя»*.

Таблиця 2.1.1

Семантика питомих заголовків поезій В. Симоненка

Семантична група	Кількість	Відсотки
Назви-характеристики та заголовки-присвяти	25	15,6 %
Метафоричні та образні заголовки	19	11,9 %
Номінації осіб	16	10,0%
Процес, дія, стан	13	8,1%

Семантична група	Кількість	Відсотки
Абстрактні поняття та явища	11	6,9%
Неживі предмети, речовини, артефакти	10	6,25%
Назви тварин і рослин (зоофітоніми)	10	6,25%
Природні явища та стихії	7	4,4%
Топоніми та просторові номінації	6	3,75%
Жанрові номінації	6	3,75%
Антропоцентричні номінації	6	3,75%
Назви подій та обрядів	5	3,1%
Заголовки-звертання та риторичні конструкції	5	3,1%
Оксиморонні та парадоксальні заголовки	3	1,9%
Темпоральні номінації	3	1,9%
Інші	15	9,4%
Усього	160	100 %

Таким чином, домінантною групою заголовків за семантичним спрямуванням є *назви-характеристики та заголовки-присвяти* (15,6%), що зумовлено наявністю сатиричного циклу «Мандрівка по цвинтарю». На другому місці — *метафоричні та образні заголовки* (11,9%), що засвідчує високий рівень образності поетичного мовлення В. Симоненка. Третю позицію посідають *номінації осіб* (10%), що відображає антропоцентризм творчості поета, його увагу до людської долі.

Окрему увагу варто приділити **нульовим заголовкам** (107 одиниць), тобто творам, що ідентифікуються за першим рядком. Як зазначалося в теоретичному розділі, нульовий заголовок є знаком, у якому відсутність плану вираження зумовлює значущість плану змісту.

За тематичним спрямуванням серед нульових заголовків виділяємо такі групи: *інтимна лірика* (20 одиниць, 18,7%) — «Я чекав тебе з хмари рожево-ніжної...», «Задивляюсь у твої зіниці...», «Говорю я з тобою мовчки...», «Буду тебе ждати там, де вишня біла...»; *філософські роздуми* (14 одиниць, 13,1%) — «Світ який — мереживо казкове!..», «Немає смерті. І не ждять — не буде...», «Люди — прекрасні...»; *екзистенційні переживання* (14 одиниць,

13,1%) — «Чорні від страждання мої ночі...», «На цвинтарі розстріляних ілюзій...», «Часто я самотній, ніби Крузо...»; патріотична тематика (11 одиниць, 10,3%) — «Ти знаєш, що ти — людина?..», «Де зараз ви, кати мого народу?..», «Україно, п'ю твої зіниці...».

Таблиця 2.1.2

Тематика нульових заголовків поезій В. Симоненка

Тематична група	Кількість	Відсотки
Інтимна лірика	20	18,7%
Філософські роздуми	14	13,1%
Екзистенційні переживання	14	13,1%
Патріотична тематика	11	10,3%
Пейзажна лірика	10	9,3%
Соціальна тематика	9	8,4%
Рефлексії про творчість	8	7,5%
Родинна тематика	7	6,5%
Інші	14	13,1%
Усього	107	100

Отже, семантичний аналіз заголовків поезій В. Симоненка дозволяє виявити основні особливості його ідіостилу. Серед питомих заголовків домінують *назви-характеристики та присвяти*, що зумовлено активним зверненням поета до сатиричного жанру. Високою продуктивністю відзначаються *метафоричні та образні заголовки*, що засвідчує образність і символічність поетичного мислення автора. Серед нульових заголовків переважає *інтимна лірика*, а також *філософські та екзистенційні роздуми*. Семантика заголовків В. Симоненка відображає основні тематичні домінанти його творчості: громадянський пафос, увага до долі простої людини, філософські роздуми про сенс буття, глибокий ліризм інтимних переживань.

2.2. Структурна характеристика заголовків у творчості В. Симоненка

Заголовок є семантично неподільним, але водночас це не заперечує його структуризації за сегментами. Дослідження структурних особливостей заголовків дає підстави аналізувати їх як автосемантичні утворення за синтаксичними моделями. При класифікації заголовків за структурою враховуємо співвідношення «номінація — предикація»: монолексемні заголовки, в яких домінує номінативна функція, виділяємо як формальні словоформи; заголовки з двома і більше повнозначними словами — як формальні словосполучення; заголовки з чітко вираженою предикативною функцією відносимо до формальних речень [46, с. 24].

Аналізовані нами заголовки поезій В. Симоненка є різноманітними з погляду структурного вираження. За структурою можна виділити заголовки-слова (монолексемні), заголовки-словосполучення та заголовки-речення. Розглянемо детальніше кожен групу, зосередившись насамперед на 160 питомих заголовках-назвах.

1. Монолексемні заголовки (55 одиниць, 34,4%). Найяскравіше номінативні характеристики виражені в іменникових утвореннях. Серед монолексемних заголовків В. Симоненка виділяємо кілька підгруп.

Іменники в називному відмінку (N_1) становлять найбільшу частину монолексемних заголовків — 28 одиниць. Серед них: а) загальні назви конкретних предметів: «Жорна», «Піч», «Квіти», «Степ», «Чадра», «Абазжури», «Брама», «Верба», «Дупло», «Конвалії», «Ранок», «Бенкет»; б) абстрактні поняття: «Кривда», «Любов», «Тиша», «Самотність», «Чекання», «Покара», «Помилка», «Старість», «Межа», «Тінь», «Суд», «Завірюха», «Посвята», «Повернення»; в) назви осіб за родом діяльності: «Поет», «Мандрівник», «Перехожий», «Косар», «Злодій»; г) власні назви: «Герострат», «Люсі», «Русь».

Іменники в давальному відмінку (N₃) — 23 одиниці. Ця група є надзвичайно продуктивною у творчості В. Симоненка, що зумовлено наявністю сатиричного циклу «Мандрівка по цвинтарю». Заголовки-присвяти: «Бюрократові», «Брехунові», «Хабарникові», «Ледареві», «Злодієві», «Плазунові», «Епігонові», «Кляузникові», «Кокетці», «Заздрісникові», «Роззяві», «Менторові», «Холуєві», «Кривляці», «П'яничці», «Псевдовченому», «Підозріливому», «Ровесникам», «Матері», «Наречений», «Україні». Така структурна модель є унікальною рисою ідіостилю поета.

Дієслівні форми та інші частини мови представлені поодинокі (4 одиниці): «Чую» (дієслово 1 ос. одн. теп. часу), «Пішла» (дієслово мин. часу), «Можна» (предикатив), «Спасибі» (етикетне слово).

2. Заголовки-словосполучення (86 одиниць, 53,75%). Це найпродуктивніша структурна група серед питомих заголовків В. Симоненка. У корпусі заголовків-словосполучень виокремлюємо підрядні та сурядні конструкції.

Підрядні словосполучення є домінантними (72 одиниці). Найпоширенішою є модель **Adj + N₁ (прикметник + іменник)** — 25 одиниць: «Веселий похорон», «Нудний карнавал», «Ошукана могила», «Гнівні сонети», «Одинокі матір», «Українська мелодія», «Маленькі сонця», «Безсмертні предки», «Білі привиди», «Чорна зрада», «Пророчий сон», «Балакучий ліхтар», «Однобоке виховання», «Свіженька новина», «Сірий солдат», «Український лев», «Сучасна лірика». Особливу увагу привертають оксиморонні конструкції («Веселий похорон», «Нудний карнавал»), де поєднання семантично несумісних компонентів створює ефект парадоксу та іронії.

Модель N₁ + N₂ (іменник + іменник у родовому відмінку) представлена 18 одиницями: «Шум полів», «Чари ночі», «Лебеді материнства», «Крик ХХ віку», «Берег чекання», «Погрози ночі», «Море радості», «Пучок суниць», «Грудочка землі», «Танець пітекантропів», «Хор генералів», «Мрія

дармоїда», «Жертва закону». Ця модель реалізує різні семантичні відношення: посесивності, партитивності, атрибутивності.

Прийменникові конструкції (15 одиниць) представлені різними моделями. Особливо продуктивною є модель із прийменником «про», що вказує на жанр твору: «Казка про Дурила», «Балада про зайшого чоловіка», «Дума про щастя». Така структурна модель ($N_1 + \text{preп} \text{ «про»} + N_4$) є характерною для фольклорних жанрів. Інші прийменникові конструкції: «Лев у клітці», «Ніч в озері», «З вікна», «У вагоні», «Вино з троянд», «З дитинства», «Лист до всесвітнього обивателя».

Сурядні словосполучення (14 одиниць) побудовані за моделлю $N_1 + \text{conп} \text{ «і/та/й»} + N_1$: «Тиша і грім», «Квочка і сито», «Муза і редиска», «Поет і природа», «Крилатий та безкрила». Заголовок збірки «Тиша і грім» є програмним: сурядна конструкція поєднує антонімічні поняття, що символізують два полюси творчості поета.

3. Заголовки-речення (19 одиниць, 11,9%). Саме в дієслівних конструкціях найвиразніше представлена предикативність заголовків.

Прості речення (15 одиниць) представлені різними структурними типами. Односкладні означено-особові речення: «Не дочекався», «Вирвався на волю», «Помстилися», «Згадав про правду». Двоскладні речення: «Вона прийшла», «Дід умер», «Хвалилися миші». Питальні речення: «Невже?».

Розгорнуті конструкції (4 одиниці) є нетиповими для поезії. Заголовок «Прощання Федора Кравчука, колгоспного конюха, з старою хатою» містить 8 компонентів і наближає вірш до жанру балади. Заголовок «Хуліганська Іліада, або посоромлення Гомера» є пародійним переосмисленням класичного епосу.

Таблиця 2.2.1

Структурні особливості питомих заголовків В. Симоненка

Структурний тип	Кількість	Відсотки
Монолексемні заголовки	55	34,4 %

Структурний тип	Кількість	Відсотки
іменники в називному відмінку (N ₁)	28	17,5 %
іменники в давальному відмінку (N ₃)	23	14,4 %
—інші частини мови	4	2,5 %
Заголовки-словосполучення	86	53,75 %
підрядні (Adj + N ₁)	25	15,6 %
підрядні (N ₁ + N ₂)	18	11,25 %
прийменникові конструкції	15	9,4 %
сурядні (N ₁ + conj + N ₁)	14	8,75 %
інші моделі	14	8,75 %
Заголовки-речення	19	11,9 %
прості речення	15	9,4 %
розгорнуті конструкції	4	2,5%
Усього	160	100 %

Окрему увагу приділимо структурним особливостям **нульових заголовків** (107 одиниць). Оскільки перший рядок вірша є повноцінним реченням, нульові заголовки структурно представлені виключно реченнями різних типів.

За структурою серед нульових заголовків переважають *прості речення* (89 одиниць, 83,2%): «Світ який — мереживо казкове!..», «Минуле не вернуть...», «Я в світ прийшов не лише пити й їсти...». Складні речення представлені 18 одиницями (16,8%): «Ти знаєш, що ти — людина?..», «Буду тебе ждати там, де вишня біла...».

За метою висловлювання серед нульових заголовків домінують *розповідні речення* (78 одиниць, 72,9%): «Я чекав тебе з хмари рожево-ніжної...», «Дотліває холод мій у ватрі...». *Питальні речення* (12 одиниць, 11,2%): «Ти знаєш, що ти — людина?..», «Де зараз ви, кати мого народу?..», «Чи додумається?..». *Окличні речення* (11 одиниць, 10,3%): «Земле рідна! Мозок мій світліє...», «Тихіше, оратори балаганні!..», «О земле з переораним чолом...». *Спонукальні речення* (6 одиниць, 5,6%): «Не докорю ніколи і нікому...», «Спади мені дощем на груди...».

Структурні особливості нульових заголовків В. Симоненка

Характеристика	Кількість	Відсотки
За структурою:		
прості речення	89	83,2 %
складні речення	18	16,8 %
За метою висловлювання:		
розповідні	78	72,9 %
Питальні	12	11,2 %
Окличні	11	10,3 %
спонукальні	6	5,6 %
Всього	107	100

Отже, структурний аналіз заголовків поезій В. Симоненка дозволяє виявити характерні особливості його ідіостилю. Серед питомих заголовків домінують *словосполучення* (53,75%), що є типовим для поетичних творів. Найпродуктивнішою моделлю є *Adj + N₁* (прикметник + іменник). Унікальною рисою ідіостилю поета є висока продуктивність *форми давального відмінка* (41,8% від моноксемних заголовків), що зумовлено наявністю сатиричного циклу епіграм «Мандрівка по цвинтарю».

Характерними для творчості поета є також *оксиморонні конструкції* («Веселий похорон», «Нудний карнавал»), *жанрові формули* з прийменником «про» («Казка про Дурила», «Дума про щастя»), а також *розгорнуті описові заголовки*, нетипові для ліричної поезії. Нульові заголовки представлені переважно простими розповідними реченнями (72,9%), що є закономірним для ліричної поезії, де емоційна безпосередність виражається через перший рядок твору.

2.3. Стилiстичнi особливостi заголовкiв у творчостi В. Симоненка

Заголовок художнього твору є не лише структурно-семантичною одиницею, а й потужним стилістичним засобом, що виконує естетичну функцію. Як зазначає І. Кочан, «заголовок — це своєрідна реклама тексту, і

для привернення уваги читача він має бути влучним, яскравим, образним» [33, с. 112]. Стилiстичний аналіз заголовків дозволяє виявити особливості індивідуального стилю письменника, його художнє мислення, систему образотворчих засобів.

Творчість Василя Симоненка характеризується поєднанням ліричної ширості та громадянської пристрасті, глибокого філософізму та гострої сатири. Ці особливості відображаються і в заголовках його творів, де виразно представлені різноманітні тропи, стилістичні фігури та засоби експресивізації. Розглянемо основні стилістичні засоби, використані в 267 заголовках поезій автора.

Метафора є одним із найпродуктивніших тропів у заголовках Василя Симоненка (16 одиниць, 6% від загальної кількості). Найчастіше поет використовує *генітивну метафору* (модель $N_1 + N_2$), яка створює ємний поетичний образ: «*Лебеді материнства*» — материнська любов асоціюється з лебедями, що символізують чистоту, ніжність, вірність; «*Берег чекання*» — чекання осмислюється як море, а берег — як межа надії; «*Крик XX віку*» — епоха персоніфікується, стає живою істотою, що кричить від болю; «*Море радості*» — радість уподібнюється до безмежного моря.

Атрибутивна метафора (модель Adj + N) представлена заголовками «*Кирпатий барометр*» — дитина як барометр настрою родини; «*Маленькі сонця*» — діти як джерела світла й тепла; «*Балакучий ліхтар*» — персоніфікований образ у байці. Особливу групу становлять *метафори-персоніфікації*: «*Погрози ночі*» (ніч як ворожа істота), «*Чари ночі*» (ніч як чарівниця), «*Танець пітекантропів*» (поведінка людей як танець первісних істот — сатиричне зниження), «*Хор генералів*» (генерали як хор — підкреслення їхньої несамотійності, одноголосся).

Оксиморон як стилістична фігура, що поєднує семантично несумісні поняття, є важливим маркером ідіостилу В. Симоненка. Хоча оксиморонних заголовків небагато (лише 3 одиниці), вони є надзвичайно виразними: «*Веселий похорон*» — поєднання *веселий* (позитивна емоція) і *похорон*

(смерть, горе) створює ефект абсурду, викриває лицемірство суспільних ритуалів; «*Нудний карнавал*» — нудний (монотонність) і карнавал (свято, веселощі) — викриття формальності, показовості; «*Ошукана могила*» — могила персоніфікується і стає об'єктом обману. Оксиморон у заголовках В. Симоненка завжди пов'язаний із сатирою, іронією, викриттям суспільних вад.

Епітети (15 одиниць, 5,6%) у заголовках поета виконують різні стилістичні функції. *Кольорові епітети* створюють візуальну образність: «*Білі привиди*» (білий — колір смерті, потойбіччя), «*Чорна зрада*» (чорний — колір зла, підступності), «*Сірий солдат*» (сірий — колір буденності, непомітності). *Оцінні епітети* виражають авторське ставлення: «*Гнівні сонети*» (гнів як провідна емоція), «*Одинокa матір*» (соціальна проблема), «*Безсмертні предки*» (пієтет до минулого), «*Пророчий сон*» (іронія). Окрему групу становлять *іронічні епітети*: «*Свіженька новина*» — демінутивний суфікс створює іронічний ефект, підкреслюючи несвіжість «новини»; «*Хуліганська Іліада*» — оксиморонне поєднання низького (хуліганська) і високого (Іліада). *Національно марковані епітети* підкреслюють патріотичну спрямованість творчості: «*Українська мелодія*», «*Український лев*».

Іронія та сарказм є домінантним стилістичним засобом у заголовках В. Симоненка (близько 30 одиниць, 11,2%). Це зумовлено наявністю сатиричного циклу «Мандрівка по цвинтарю», де кожен заголовок є іронічною «присвятою» певному соціальному типу. Форма давального відмінка, типова для урочистих присвят, використовується для викриття негативних явищ: «*Бюрократові*», «*Брехунові*», «*Хабарникові*», «*Ледареві*», «*Злодієві*», «*Плазунові*», «*Епігонові*», «*Кляузникові*», «*Холуєві*», «*Псевдовченому*». Самі номінації є сатирично загостреними характеристиками людських вад.

Особливої іронії набувають заголовки з оксиморонним поєднанням: «*Прирученим патріотам*» — патріоти не можуть бути «прирученими», бо це суперечить самій суті патріотизму; «*Псевдовченому*» — префікс *псевдо-*

одразу викриває несправжність; *«Затискувачеві критики»* — бюрократ від літератури; *«Любителю вказівок»* — іронічна номінація кар'єриста.

Алегорія (12 одиниць, 4,5%) представлена переважно в заголовках байок циклу *«Заячий дріб»*. Тварини та предмети виступають алегоричними образами людських типів і вад: *«Балакучий ліхтар»* — алегорія базіки, пустомелі; *«Крилатий та безкрила»* — алегорія таланту і бездарності; *«Квочка і сито»* — алегорія нерозважливості; *«Хвалилися миші»* — алегорія хвальків; *«Ховрах»* — алегорія користолюбця; *«Мрія дармоїда»* — алегорія лінивця; *«Чиряк»* — алегорія соціальної хвороби. Алегоричність заголовків засвідчує зв'язок творчості Василя Симоненка з традиціями української байкарської літератури (Г. Сковорода, Л. Глібов).

Символіка (12 одиниць, 4,5%) у заголовках В. Симоненка часто пов'язана з побутовими реаліями, які набувають глибокого філософського змісту. *«Жорна»* — символ важкої праці, невблаганності долі, що перемелює людські долі; *«Піч»* — символ домашнього вогнища, родинного тепла, України; *«Грудочка землі»* — символ рідної землі, Батьківщини, органічного зв'язку людини з рідним краєм; *«Верба»* — традиційний символ України, журби, материнства.

Програмним для всієї творчості є заголовок збірки *«Тиша і грім»* — символічна антитеза, що втілює два полюси поезії В. Симоненка: ліричну тишу інтимних переживань і громовицю громадянського пафосу. Заголовок *«Лев у клітці»* символізує поневолений дух, Україну в умовах тоталітарного режиму, а *«Український лев»* — національну силу, гідність, здатність до опору. Символ *«Чадра»* виходить за межі національного контексту і набуває універсального значення поневолення.

Антитеза (4 одиниці) як стилістична фігура протиставлення представлена в заголовках, побудованих на контрасті понять: *«Тиша і грім»* — тиша ↔ грім (спокій і буря); *«Крилатий та безкрила»* — наявність ↔ відсутність крил (талант ↔ бездарність); *«Муза і редиска»* — високе ↔

низьке (іронічна антитеза, що викриває примітивність). Антитеза у В. Симоненка часто поєднується з іронією та сатирою.

Інтертекстуальність (11 одиниць) у заголовках Василя Андрійовича виявляється в алюзіях на історичні події, літературні твори, біблійні мотиви та фольклорну традицію. *Історичні алюзії*: «Герострат» — давньогрецький руйнівник храму Артеміди, символ марнославства та саморуйнування заради слави; «Пророцтво 17-го року» — алюзія на революцію 1917 року; «47-й рік» — алюзія на повоєнний голод в Україні.

Літературні алюзії: «Хуліганська Іліада, або посоромлення Гомера» — пародійне переосмислення гомерівського епосу, травестія високого жанру; «Леся Українка» — присвята видатній українській поетесі. *Фольклорні алюзії* виявляються в жанрових номінаціях: «Казка про Дурила» (казковий персонаж-дурник), «Цар Плаксій та Лоскотон» (казкові «промовисті» імена), «Дума про щастя» (жанр народної думи), «Балада про зайшого чоловіка» (жанр балади), «Толока» (український звичай колективної праці).

Стилістичне забарвлення заголовків В. Симоненка характеризується поєднанням різних лексичних пластів. *Народнорозмовна лексика* надає заголовкам невимушеності, щирості: «Баба Онися», «Тітка Варка», «Дід умер», «Кирпатий барометр». Демінутивні форми («Свіженька новина», «Грудочка землі») створюють іронічний ефект або виражають ніжність. *Книжна лексика* представлена в заголовках із античними алюзіями та абстрактними поняттями: «Герострат», «Монархи», «Варвари», «Пророцтво». Таке поєднання демократизує поетичну мову, наближає її до читача.

У нульових заголовках (творах, що ідентифікуються за першим рядком) активно використовуються *риторичні фігури*. *Риторичне питання* (12 одиниць) виражає роздуми, сумніви, звернення до читача: «Ти знаєш, що ти — людина?..» — хрестоматійний вірш-заклик до самоусвідомлення; «Де зараз ви, кати мого народу?..» — звернення-виклик до гнобителів; «Чи додумається?..» — лаконічне питання-сумнів.

Риторичний оклик (11 одиниць) передає емоційну напругу, пафос: «*Земле рідна! Мозок мій світліє...*» — патріотичний пафос; «*Тихіше, оратори балаганні!..*» — сатиричний виклик; «*Гей, нові Колумби й Магеллани...*» — заклик до сучасників; «*О земле з переораним чолом...*» — елегійна інтонація.

Таблиця 2.3.1

Стилістичні засоби в заголовках В. Симоненка

Стилістичний засіб	Кількість	Відсотки
Іронія та сарказм	30	11,2 %
Метафора	16	6,0 %
Епітети	15	5,6 %
Алегорія	12	4,5 %
Символіка	12	4,5 %
Риторичне питання (нульові заголовки)	12	4,5 %
Інтертекстуальність	11	4,1 %
Риторичний оклик (нульові заголовки)	11	4,1 %
Антитеза	4	1,5 %
Оксиморон	3	1,1 %
Без виразних стилістичних засобів	141	52,9 %
Всього (загальна кількість заголовків)	267	100

Отже, стилістичний аналіз заголовків поезій В. Симоненка дозволяє виявити наступні особливості його ідіостилу. Домінантним стилістичним засобом є *іронія та сарказм* (11,2% заголовків), що зумовлено активним зверненням поета до сатиричного жанру. Продуктивними є *метафора* (6%), особливо генітивна метафора, що створює ємні поетичні образи; *епітети* (5,6%), серед яких виділяються кольорові, оцінні та іронічні; *алегорія* (4,5%), пов'язана з байкарською традицією; *символіка* (4,5%), часто побудована на побутових реаліях.

Важливим маркером ідіостилу є *оксиморон* як засіб створення парадоксу та іронії, а також *антитеза*, що відображає контрастність світосприйняття поета. *Інтертекстуальність* заголовків засвідчує діалог В.

Симоненка зі світовою та українською культурою, зв'язок із фольклорною традицією. Поєднання книжної та народнорозмовної лексики демократизує поетичну мову, робить її доступною широкому читачеві. У нульових заголовках активно використовуються риторичні питання та оклики, що підсилює емоційний вплив на читача.

2.4. Місце заголовків у творчості В. Симоненка

Заголовок у системі художнього тексту посідає особливе місце, виконуючи роль своєрідного «ключа» до інтерпретації твору. Як зазначає Ю. Карпенко, «заголовок — це власна назва, до того ж досить специфічна і навіть більше — це, так би мовити, найголовніша власна назва художнього твору, центр його ономастичного простору» [25, с. 32]. У творчості Василя Симоненка заголовки виконують не лише номінативну функцію, а й стають важливим елементом формування ідіостилю поета, засобом вираження його світоглядних позицій та естетичних уподобань.

Аналіз 267 заголовків поезій В. Симоненка дозволяє виявити специфіку реалізації основних функцій заголовка в його творчості. **Номінативна функція** є базовою для будь-якого заголовка. У творчості В. Симоненка вона реалізується через різноманітні номінативні моделі: від монолексемних назв («Кривда», «Любов», «Тиша») до розгорнутих описових конструкцій («Прощання Федора Кравчука, колгоспного конюха, з старою хатою»). Характерною особливістю творчості є те, що поет часто використовує заголовки-присвяти у формі давального відмінка («Бюрократові», «Брехунові», «Матері»), що засвідчує діалогічність його поезії, спрямованість на конкретного адресата.

Інформативна функція заголовків В. Симоненка характеризується варіативністю ступеня експліцитності. Частина заголовків безпосередньо повідомляє про тему твору: «Леся Українка», «Батько», «Україні», «Степ». Інші заголовки мають імпліцитний характер і потребують інтерпретації в контексті всього твору: «Лебеді материнства», «Кирпатий барометр»,

«Танець пітекантропів». Така варіативність забезпечує різний рівень читацького очікування та активізує процес декодування художнього тексту.

Експресивна функція є надзвичайно продуктивною у творчості поета. Заголовки В. Симоненка часто несуть виразний емоційний заряд, що досягається різними засобами: оксиморонними конструкціями (*«Веселий похорон»*, *«Нудний карнавал»*), метафорами (*«Крик ХХ віку»*, *«Море радості»*), іронічними номінаціями (*«Псевдовченому»*, *«Прирученим патріотам»*). Експресивність заголовків сигналізує про емоційну тональність твору, налаштовує читача на певний модус сприйняття.

Прагматична (рекламна) функція спрямована на привернення уваги читача, формування інтересу до твору. У В. Симоненка ця функція реалізується через інтригуювальні заголовки, що містять елемент несподіванки або парадоксу: *«Ошукана могила»*, *«Хуліганська Іліада, або посоромлення Гомера»*, *«Монолог маленького привида»*. Такі заголовки стимулюють читацьку цікавість, спонукають до прочитання твору для з'ясування смислу назви.

Композиційна функція заголовків виявляється в їхній здатності організовувати текст, встановлювати зв'язки між різними творами. У творчості В. Симоненка ця функція особливо виразна в циклах: *«Мандрівка по цвинтарю»* (сатиричний цикл епіграм), *«Заячий дріб»* (цикл байок), *«Гнівні сонети»* (цикл громадянської лірики). Заголовок циклу об'єднує окремі твори в єдине ціле, визначає їхню тематичну та жанрову спрямованість.

Особливе місце в системі заголовків В. Симоненка посідає **інтертекстуальність**. За визначенням Ж. Женетта, інтертекстуальність — це співприсутність у тексті двох або більше текстів, яка може виявлятися у формі цитати, алюзії, ремінісценції [13, с. 78]. У заголовках поезій В. Симоненка виявляються різні типи інтертекстуальних зв'язків.

Історичні алюзії представлені заголовками, що відсилають до відомих історичних подій та постатей. Заголовок *«Герострат»* апелює до образу давньогрецького руйнівника храму Артеміди в Ефесі, який спалив святиню заради слави. У контексті творчості В. Симоненка цей образ набуває сатиричного звучання, символізуючи марнославство та готовність руйнувати заради особистої вигоди. Заголовок *«Пророцтво 17-го року»* містить алюзію на революційні події 1917 року, а *«47-й рік»* — на повоєнний голод в Україні, що був спричинений політикою радянської влади.

Літературні алюзії засвідчують діалог В. Симоненка з українською та світовою літературою. Заголовок *«Леся Українка»* є присвятою видатній українській поетесі, ім'я якої стало символом незламності духу та високої поезії. Заголовок *«Хуліганська Іліада, або посоромлення Гомера»* є пародійним переосмисленням гомерівського епосу. Травестія високого жанру служить засобом сатиричного викриття сучасної дійсності. Такий прийом має традицію в українській літературі (І. Котляревський *«Енеїда»*).

Фольклорні алюзії виявляються насамперед у жанрових номінаціях. Заголовки *«Казка про Дурила»*, *«Цар Плаксій та Лоскотон»* відсилають до традиції народної казки з її типовими персонажами-дурниками та «промовистими» іменами. Заголовок *«Дума про щастя»* апелює до жанру народної думи — героїчного епосу українського народу. *«Балада про зайшого чоловіка»* відсилає до жанру балади з її драматичним сюжетом та романтичною стилістикою. Заголовок *«Толока»* актуалізує традиційний український звичай колективної праці, що символізує єднання громади.

Важливим аспектом інтертекстуальності є звернення до **прецедентних феноменів** — культурно значущих імен, текстів, ситуацій, що входять до когнітивної бази носіїв мови. Заголовок *«Русь»* апелює до давньої назви східнослов'янських земель, актуалізуючи історичну пам'ять народу. Образ лева у заголовках *«Лев у клітці»* та *«Український лев»* є прецедентним символом сили, мужності, королівської гідності, який у контексті творчості

В. Симоненка набуває національного звучання — символізує поневолену, але нескорену Україну.

Співвідношення заголовка і тексту у творчості В. Симоненка характеризується різними типами зв'язків. У багатьох випадках заголовок безпосередньо називає тему твору (заголовок-тема): «*Батько*», «*Україні*», «*Степ*». В інших випадках заголовок виражає ідею твору (заголовок-ідея): «*Тиша і грім*» — антитеза, що втілює два полюси творчості поета. Частина заголовків має символічний характер (заголовок-символ): «*Жорна*», «*Грудочка землі*», «*Чадра*». Особливу групу становлять заголовки-загадки, що потребують інтерпретації після прочитання твору: «*Кирпатий барометр*» (дитина як барометр настрою родини), «*Лебеді материнства*» (материнська любов як лебедина вірність).

Характерною особливістю заголовків В. Симоненка є їхня **ретроспективна функція** — здатність набувати нового, глибшого значення після прочитання твору. Як зазначає В. Кухаренко, «заголовок починає і завершує твір: він є першим сигналом, який налаштовує читача на сприйняття тексту, і останнім акордом, який підсумовує прочитане» [33, с. 92]. У творчості В. Симоненка ця функція особливо виразна у заголовках із прихованим підтекстом. Заголовок «*Веселий похорон*» після прочитання твору сприймається як гостра сатира на суспільне лицемірство. «*Ошукана могила*» набуває трагічного звучання — йдеться про забуття героїв, зраду їхньої пам'яті.

Окремої уваги заслуговує феномен **нульового заголовка** у творчості В. Симоненка. Із 267 проаналізованих творів 107 (40,1%) не мають питомої назви і визначаються за першим рядком. Нульовий заголовок є особливим знаком, у якому відсутність плану вираження зумовлює значущість плану змісту. У ліричній поезії відсутність назви часто свідчить про інтимний характер переживань, небажання автора «називати» те, що є надто особистим. Вірші В. Симоненка без назви переважно належать до інтимної лірики («*Я чекав тебе з хмари рожево-ніжної...*», «*Задивляюсь у твої*

зіниці...») та філософських роздумів («Світ який — мереживо казкове!..», «Немає смерті. І не ждять — не буде...»).

Заголовки поезій В. Симоненка є важливим **маркером його ідіостилю**. Аналіз дозволяє виявити кілька характерних особливостей. По-перше, це висока продуктивність заголовків-присвят у формі давального відмінка, що зумовлено активним зверненням до сатиричного жанру (цикл «Мандрівка по цвинтарю»). По-друге, поєднання ліричної щирості та громадянського пафосу, що відображається в антитетичних заголовках («Тиша і грім»). По-третє, використання оксиморону як засобу створення іронічно-сатиричного ефекту («Веселий похорон», «Нудний карнавал»). По-четверте, звернення до народнопоетичної традиції, що виявляється в жанрових номінаціях та алегоричних образах.

Порівняння заголовків В. Симоненка із заголовками інших поетів-шістдесятників дозволяє виявити як спільні риси, так і індивідуальні особливості. Як і Ліна Костенко, Василь Симоненко активно використовує філософську лексику в заголовках, звертається до образів української історії та культури. Водночас заголовки В. Симоненка відзначаються більшою соціальною загостреністю, сатиричною спрямованістю. Якщо Л. Костенко тяжіє до медитативної лірики з її заглибленістю у внутрішній світ, то В. Симоненко активніше звертається до громадянської тематики, що й відображається в назвах його творів.

Таким чином, заголовки посідають важливе місце у творчості В. Симоненка, виконуючи номінативну, інформативну, експресивну, прагматичну та композиційну функції. Інтертекстуальність заголовків засвідчує діалог поета з українською та світовою культурою, зв'язок із фольклорною традицією. Звернення до прецедентних феноменів актуалізує культурну пам'ять читача, розширює смислове поле твору. Співвідношення заголовка і тексту характеризується різними типами зв'язків — від прямої номінації теми до символічного узагальнення ідеї. Нульові заголовки свідчать про інтимний характер частини лірики поета. Заголовки творів

Василя Симоненка є важливим маркером його ідіостилю, відображаючи поєднання ліричної ширості та громадянського пафосу, глибокого філософізму та гострої сатири — власне тих рис, що й визначають неповторність творчої індивідуальності поета.

Висновки до розділу 2

У другому розділі здійснено комплексний лінгвістичний аналіз 267 заголовків поезій Василя Симоненка зі збірок «Тиша і грім», «Земне тяжіння», «Берег чекань», «Лебеді материнства» та «Молитва». Серед досліджуваних заголовків виокремлено 160 питомих (авторських назв) та 107 нульових (творів, що ідентифікуються за першим рядком).

Семантичний аналіз засвідчив, що серед питомих заголовків домінують назви-характеристики та заголовки-присвяти, що зумовлено наявністю сатиричного циклу «Мандрівка по цвинтарю». Високою продуктивністю відзначаються метафоричні та образні заголовки, номінації осіб, заголовки на позначення процесу, дії, стану. Серед нульових заголовків переважає інтимна лірика, філософські роздуми та екзистенційні переживання.

Структурний аналіз виявив, що серед питомих заголовків домінують словосполучення, на другому місці — монолексемні заголовки, на третьому — речення. Унікальною рисою ідіостилю В. Симоненка є висока продуктивність форми давального відмінка («Бюрократові», «Брехунові», «Матері»), що пов'язано із сатиричним циклом епіграм-присвят. Найпродуктивнішою моделлю серед словосполучень є Adj + N (прикметник + іменник).

Стилістичний аналіз показав, що домінантним засобом у заголовках поета є іронія та сарказм. Продуктивними є генітивна метафора («Лебеді материнства», «Берег чекання»), оксиморон як засіб створення парадоксу

(«Веселий похорон», «Нудний карнавал»), символіка побутових реалій («Жорна», «Піч», «Грудочка землі»), алегорія в байках циклу «Заячий дріб».

Заголовки поезій В. Симоненка є важливим маркером його ідіостилю, відображаючи поєднання ліричної щирості та громадянського пафосу, глибокого філософізму та гострої сатири. Інтертекстуальність заголовків засвідчує діалог поета з українською та світовою культурою, зв'язок із фольклорною традицією.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЗАГОЛОВКІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

3.1. Заголовок як засіб формування текстової компетентності учнів

Сучасна парадигма мовної освіти ґрунтується на компетентнісному підході, який передбачає формування в учнів не лише знань про мову, а й умінь ефективно використовувати ці знання в різних комунікативних ситуаціях. Державний стандарт базової середньої освіти визначає комунікативну компетентність як одну з ключових, а її важливою складовою є текстова компетентність — здатність сприймати, аналізувати, інтерпретувати та створювати тексти різних типів, стилів і жанрів. Формування текстової компетентності є одним із пріоритетних завдань шкільного курсу української мови та літератури.

Текстова компетентність, за визначенням М. Пентилюк, — це «інтегрована якість особистості, що охоплює знання про текст як лінгвістичну одиницю, вміння аналізувати текст на різних рівнях (змістовому, структурному, мовному), здатність створювати власні тексти відповідно до комунікативного завдання» [48, с. 12]. О. Горошкіна додає, що текстова компетентність передбачає «володіння стратегіями текстосприймання та текстотворення, уміння виділяти головну інформацію, встановлювати логічні зв'язки, прогнозувати зміст» [12, с. 45]. Усі ці вміння безпосередньо пов'язані з роботою над заголовком тексту.

Заголовок є ключовим елементом у процесі сприйняття та розуміння тексту. Психолінгвістичні дослідження засвідчують, що читач починає інтерпретувати текст ще до його прочитання — на основі заголовка формуються попередні очікування, гіпотези щодо змісту, активізуються відповідні фонові знання. Як зазначає Н. Чепелєва, «заголовок виконує функцію смислового орієнтира, який спрямовує процес розуміння тексту, допомагає читачеві виділити головне, відокремити суттєве від другорядного»

[79, с. 156]. Тому робота із заголовком є важливим етапом формування в учнів навичок смислового читання.

У шкільному курсі української мови заголовок розглядається як обов'язковий компонент тексту, один із засобів міжфразового зв'язку. Чинні підручники акцентують увагу на таких аспектах: заголовок відображає тему або основну думку тексту; заголовок пов'язаний із текстом лексично, граматично, стилістично; заголовок може бути прямим (експліцитно виражати тему) або непрямим (метафоричним, асоціативним). Однак, як слушно зауважує Т. Симоненко, «шкільна практика часто обмежується формальним підходом до заголовка — учні вміють визначати його наявність, але не завжди усвідомлюють його функціональне навантаження, стилістичний потенціал» [58, с. 78].

Одним із ефективних прийомів формування текстової компетентності є прогнозування змісту за заголовком. Цей прийом ґрунтується на здатності заголовка створювати «горизонт очікування» читача. Учням пропонується, не читаючи тексту, висловити припущення про його зміст, жанр, стиль, емоційну тональність на основі лише заголовка. Після прочитання тексту здійснюється порівняння прогнозу з реальним змістом, аналізується, наскільки заголовок відповідає тексту, чи є він «прозорим» чи «загадковим». Такий прийом, за спостереженнями О. Караман, «розвиває критичне мислення учнів, формує вміння встановлювати зв'язки між формою та змістом, активізує читацьку увагу» [24, с. 56].

Не менш важливим є зворотний прийом — добір заголовка до тексту. Учням пропонується текст без заголовка із завданням дібрати влучну назву. Цей вид роботи вимагає глибокого розуміння змісту, вміння виділити головне, узагальнити інформацію, знайти ключове слово або образ. Варіантами завдання можуть бути: добір кількох варіантів заголовка з обґрунтуванням кожного; вибір найкращого заголовка з-поміж запропонованих; добір заголовка певного типу (інформативного, інтригуючого, метафоричного). Як зазначає З. Бакум, «завдання на добір

заголовок є одним із найефективніших для розвитку текстотворчих умінь, оскільки вимагає від учня охопити текст як цілісність» [2, с. 112].

Ефективним є також прийом редагування заголовка. Учні пропонуються оцінити відповідність заголовка змістові тексту, виявити можливі недоліки (неточність, невиразність, невідповідність стилю) та запропонувати вдосконалений варіант. Такий вид роботи формує критичне ставлення до тексту, розвиває редакторські навички, поглиблює розуміння функцій заголовка. За спостереженнями практиків, особливо корисним є редагування заголовків учнівських творів — це дозволяє осмислити власний текст «очима читача», побачити його сильні та слабкі сторони.

На уроках розвитку зв'язного мовлення робота із заголовком є обов'язковим етапом підготовки до написання твору, переказу, есе. Учні мають усвідомити, що заголовок — це не формальність, а важливий смисловий і композиційний елемент тексту. М. Пентилюк рекомендує приділяти увагу таким аспектам: відповідність заголовка темі та основній думці; вибір типу заголовка залежно від жанру (для опису — називний, для роздуму — проблемний, для розповіді — подієвий); стилістична доречність заголовка; оригінальність, виразність назви [48, с. 89]. Важливо, щоб учні не сприймали добір заголовка як останній, формальний етап роботи, а починали з нього, використовуючи заголовок як орієнтир для побудови тексту.

Формування вмінь роботи із заголовком має міжпредметний характер. На уроках української літератури аналіз заголовка є важливим етапом інтерпретації художнього твору — назва часто містить ключ до розуміння ідейного змісту, авторської позиції, символіки. На уроках зарубіжної літератури, історії, географії учні працюють із заголовками науково-популярних та публіцистичних текстів. Інтегрований підхід дозволяє сформувати в учнів узагальнене уявлення про заголовок як універсальний текстовий феномен, розвинути вміння, що переносяться на роботу з різними типами текстів.

В умовах інформаційного суспільства особливого значення набуває робота із заголовками медіатекстів. Сучасні учні щодня стикаються з величезною кількістю заголовків у соціальних мережах, новинних стрічках, рекламі. Уміння критично оцінювати заголовки, розпізнавати маніпулятивні прийоми (клікбейт, сенсаційність, емоційний тиск) є важливою складовою медіаграмотності. Як зазначає О. Семеног, «аналіз заголовків медіатекстів на уроках мови формує в учнів імунітет до інформаційних маніпуляцій, розвиває критичне мислення, вчить відрізняти факти від оцінок» [79, с. 134]. Доцільно пропонувати учням порівнювати заголовки різних ЗМІ до однієї події, аналізувати, як заголовок впливає на сприйняття інформації.

Робота із заголовком дозволяє реалізувати принцип диференціації навчання. Завдання можуть варіюватися за рівнем складності: від репродуктивних (визначити тему за заголовком, пояснити значення слів у заголовку) до творчих (дібрати оригінальний заголовок, створити заголовок-метафору, заголовок-питання). Для обдарованих учнів доцільно пропонувати дослідницькі завдання: проаналізувати заголовки творів певного автора, виявити закономірності, порівняти заголовки оригіналу та перекладу тощо. Такий підхід забезпечує індивідуальну траєкторію розвитку кожного учня.

Отже, заголовок є ефективним засобом формування текстової компетентності учнів. Робота із заголовком розвиває вміння смислового читання (прогнозування, виділення головного), текстотворення (добір, редагування заголовка), критичного аналізу (оцінка відповідності, виявлення маніпуляцій). Системна робота із заголовками на уроках української мови та літератури сприяє формуванню в учнів цілісного уявлення про текст, розвиває комунікативні вміння, готує до ефективної роботи з інформацією в сучасному світі.

3.2. Лінгвістичний аналіз заголовків поезій В. Симоненка в контексті інтегрованого навчання

Інтегроване навчання є однією з провідних тенденцій сучасної освіти, що передбачає встановлення міжпредметних зв'язків, формування цілісного світогляду учнів. На уроках української мови інтеграція з літературою відбувається природно, адже художній текст є водночас об'єктом літературознавчого аналізу та джерелом для вивчення мовних явищ. Творчість Василя Симоненка надає багатий матеріал для такої інтеграції, оскільки його поезії вирізняються яскравою образністю, різноманітністю мовних засобів, глибиною змісту.

Лінгвістичний аналіз заголовків поезій В. Симоненка на уроках української мови дозволяє реалізувати кілька дидактичних завдань. По-перше, це вивчення синтаксису на матеріалі заголовків різної структури. Монолексемні заголовки («Кривда», «Любов», «Тиша») дають можливість повторити відомості про іменник, його граматичні категорії. Заголовки-словосполучення («Лебеді материнства», «Крик ХХ віку», «Берег чекання») є матеріалом для аналізу типів синтаксичного зв'язку.

Особливо цікавими для синтаксичного аналізу є заголовки у формі давального відмінка, характерні для сатиричного циклу «Мандрівка по цвинтарю»: «Бюрократові», «Брехунові», «Хабарникові», «Плазунові». Учні можуть визначити відмінок, пояснити його значення (адресат присвяти), простежити, як граматична форма пов'язана з жанром епіграми. Такий аналіз поєднує граматику з розумінням авторського задуму.

По-друге, заголовки В. Симоненка є багатим матеріалом для вивчення лексикології та стилістики. Метафоричні заголовки («Кирпатий барометр», «Танець пітекантропів», «Хор генералів») дозволяють працювати над поняттям метафори, її видами, стилістичними функціями. Учні вчаться «розшифровувати» метафору: «Кирпатий барометр» — це дитина, яка своїм настроєм відображає атмосферу в родині; «Танець пітекантропів» — сатиричне зображення примітивної поведінки.

Оксиморонні заголовки («Веселий похорон», «Нудний карнавал», «Ошукана могила») є прикладом стилістичної фігури, що поєднує семантично несумісні поняття. Робота з такими заголовками допомагає учням зрозуміти природу оксиморону, його експресивний потенціал, роль у створенні іронічного ефекту. В. Кухаренко зазначає, що «оксиморон активізує мислення читача, змушує шукати глибинний зміст за парадоксальною формою» [34, с. 92].

По-третє, заголовки поезій В. Симоненка можуть слугувати матеріалом для роботи над розвитком зв'язного мовлення. Завдання на прогнозування змісту за заголовком розвивають антиципацію та уяву: «Про що, на вашу думку, вірш «Лебеді материнства»? Які асоціації викликає цей образ?». Завдання на добір заголовка формують уміння узагальнювати, виділяти головне: «Прочитайте вірш. Поясніть, чому автор назвав його саме так. Запропонуйте свій варіант заголовка».

Інтегрований підхід передбачає, що лінгвістичний аналіз заголовка поєднується з осмисленням ідейно-художнього змісту твору. Наприклад, аналізуючи заголовок збірки «Тиша і грім», учні визначають структуру (сурядне словосполучення з протиставним значенням), з'ясовують семантику компонентів (тиша — спокій, інтимність; грім — буря, громадянський пафос), роблять висновок про символічне значення назви для всієї творчості поета.

Робота з нульовими заголовками (творами, що ідентифікуються за першим рядком) також має лінгводидактичний потенціал. Учні аналізують синтаксичну структуру першого рядка, визначають тип речення за метою висловлювання, пояснюють, чому автор не дав твору окремої назви. Це розвиває розуміння зв'язку між формою та змістом, між граматиною та стилістикою.

Важливим аспектом інтегрованого навчання є звернення до контексту епохи. Творчість В. Симоненка належить до періоду шістдесятництва, що позначилося на тематиці та стилістиці його поезій. В. Моренець зазначає, що

«поезія Симоненка поєднала інтимну щирість із громадянською мужністю, що відобразилося і в системі заголовків його творів» [40, с. 78]. Учні можуть простежити, як історичний контекст впливає на вибір мовних засобів.

Отже, Лінгвістичний аналіз заголовків поезій В. Симоненка є ефективним засобом інтегрованого навчання на уроках української мови. Він дозволяє поєднати вивчення граматики, лексикології, стилістики з осмисленням художнього тексту, сприяє формуванню в учнів цілісного уявлення про мову як систему та її функціонування в художньому мовленні.

3.3. Система вправ і завдань для роботи із заголовками на уроках української мови

Ефективне формування мовної та мовленнєвої компетентностей учнів потребує системи вправ і завдань, побудованої на принципах послідовності, наступності та комплексності. М. Пентилюк наголошує, що система вправ має охоплювати всі рівні мовної системи та забезпечувати поступове ускладнення навчального матеріалу [46, с. 156]. Робота із заголовками художніх творів, зокрема поезій В. Симоненка, може бути організована як система взаємопов'язаних вправ різних типів.

Аналітичні вправи спрямовані на формування вмінь аналізувати заголовки як мовну одиницю. Вправи на визначення структурного типу заголовка: «Розподіліть заголовки поезій В. Симоненка на три групи: слова, словосполучення, речення. Наведіть приклади кожного типу». Такі завдання закріплюють знання про синтаксичні одиниці та їхні ознаки.

Вправи на синтаксичний аналіз словосполучень у заголовках: «Визначте тип синтаксичного зв'язку в заголовках «Лебеді материнства», «Крик XX віку», «Гнівні сонети». Накресліть схему словосполучення, визначте головне та залежне слово». Ці завдання поєднують роботу із заголовком і повторення теоретичного матеріалу з синтаксису.

Вправи на визначення граматичних категорій: «У заголовках «Бюрократові», «Брехунові», «Матері», «Україні» визначте відмінок

іменників. Поясніть, яке значення має давальний відмінок у цих заголовках. Як граматична форма пов'язана з жанром твору?». Такі завдання показують функціональне навантаження граматичних категорій.

Лексико-стилістичні вправи формують уміння аналізувати образні засоби та їхню роль у заголовку. Вправи на визначення тропів: «Знайдіть метафору в заголовках «Кирпатий барометр», «Маленькі сонця», «Море радості». Поясніть значення метафори, визначте, що з чим порівнюється». Учні вчаться розпізнавати тропи та інтерпретувати їх.

Вправи на аналіз оксиморону: «Поясніть, чому заголовки «Веселий похорон», «Нудний карнавал» є оксиморонами. Які слова поєднуються? Чому це поєднання несподіване? Який ефект створює оксиморон?». Такі завдання розвивають розуміння стилістичних фігур та їхніх функцій.

Вправи на визначення стилістичного забарвлення: «Порівняйте заголовки «Батько» і «Псевдовченому». Визначте стилістичне забарвлення кожного. Які мовні засоби створюють нейтральне / іронічне звучання?». Учні усвідомлюють зв'язок між мовними засобами та авторською оцінкою.

Конструктивні вправи передбачають створення або трансформацію заголовків. Вправи на добір заголовка: «Прочитайте вірш В. Симоненка (подається текст без назви). Доберіть до нього заголовок. Поясніть свій вибір. Порівняйте з авторським варіантом». Такі завдання розвивають уміння узагальнювати зміст, виділяти головну думку.

Вправи на трансформацію заголовка: «Перетворіть заголовок-словосполучення на заголовок-речення і навпаки: «Лебеді материнства» → ?; «Вона прийшла» → ? Як змінюється сприйняття заголовка?». Учні усвідомлюють зв'язок між структурою та семантикою заголовка.

Вправи на створення заголовків за моделлю: «Створіть власні заголовки за моделями, характерними для В. Симоненка: іменник у давальному відмінку (присвята), прикметник + іменник (оксиморон), іменник + іменник у родовому відмінку (генітивна метафора)». Такі завдання розвивають мовну креативність.

Творчі завдання мають на меті розвиток зв'язного мовлення та творчих здібностей учнів. Завдання на прогнозування: «За заголовком «Танець пітекантропів» спрогнозуйте зміст вірша. Про що він може бути? Який настрій матиме? Прочитайте вірш і порівняйте з вашими припущеннями».

Завдання на написання твору-мініатюри: «Напишіть невеликий текст (5–7 речень) за одним із заголовків В. Симоненка: «Грудочка землі», «Берег чекання», «Самотність». Використайте образи, що асоціюються з цими назвами». Такі завдання розвивають образне мислення та писемне мовлення.

Завдання на створення власного заголовка: «Напишіть вірш або прозовий текст на тему, яка вас хвилює. Доберіть до нього заголовок. Поясніть, чому ви обрали саме таку назву, який тип заголовка використали (тематичний, концептуальний, образний)».

Дослідницькі завдання орієнтовані на поглиблене вивчення теми та формування дослідницької компетентності. Міні-дослідження: «Проаналізуйте заголовки одного циклу поезій В. Симоненка (наприклад, «Мандрівка по цвинтарю»). Визначте спільні структурні та стилістичні ознаки. Зробіть висновок про особливості заголовків сатиричних творів».

Порівняльне дослідження: «Порівняйте заголовки інтимної лірики В. Симоненка (нульові заголовки) із заголовками громадянської лірики (питомі заголовки). Чим пояснюється різниця? Як вибір типу заголовка пов'язаний із тематикою?».

Проектна діяльність: «Створіть «Словник заголовків поезій В. Симоненка», у якому класифікуйте заголовки за семантикою, структурою, стилістичними засобами. Оформіть результати у вигляді презентації або буклета».

Запропонована система вправ і завдань побудована за принципом поступового ускладнення: від аналітичних вправ, що формують базові вміння, через конструктивні, що розвивають здатність до трансформації мовних одиниць, до творчих і дослідницьких, що передбачають самостійну

пошукову діяльність. А. Ткаченко зазначає, що «така система забезпечує комплексний підхід до формування мовної особистості» [66, с. 112].

Отже, система вправ і завдань для роботи із заголовками на уроках української мови охоплює аналітичні, лексико-стилістичні, конструктивні, творчі та дослідницькі види діяльності. Використання заголовків поезій В. Симоненка як дидактичного матеріалу дозволяє поєднати роботу над мовними явищами з естетичним вихованням учнів, формуванням у них національної свідомості та любові до української мови і культури.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі обґрунтовано методичні аспекти вивчення заголовків на уроках української мови та літератури. Визначено роль заголовка у формуванні текстової компетентності учнів — інтегрованої якості особистості, що охоплює знання про текст як лінгвістичну одиницю, уміння аналізувати його на різних рівнях та створювати власні тексти.

Встановлено, що робота із заголовком є ефективним засобом формування навичок смислового читання (прогнозування змісту за заголовком, виділення головного), текстотворення (добір заголовка до тексту, редагування невдалих заголовків), критичного аналізу (оцінка відповідності заголовка змістові, виявлення маніпулятивних прийомів у медіатекстах).

Доведено доцільність інтегрованого підходу до вивчення заголовків поезій В. Симоненка, який поєднує лінгвістичний аналіз (синтаксис, лексикологія, стилістика) з осмисленням ідейно-художнього змісту творів. Заголовки поета є багатим матеріалом для вивчення типів синтаксичного зв'язку, граматичних категорій, тропів і стилістичних фігур.

Розроблено систему вправ і завдань для роботи із заголовками: аналітичні (визначення структурного типу, синтаксичний аналіз словосполучень, визначення граматичних категорій); лексико-стилістичні (визначення тропів, аналіз оксиморону, визначення стилістичного забарвлення); конструктивні (добір заголовка, трансформація, створення за моделлю); творчі (прогнозування змісту, написання твору-мініатюри); дослідницькі (міні-дослідження, порівняльний аналіз, проєктна діяльність).

Система вправ побудована за принципом поступового ускладнення та забезпечує комплексний підхід до формування мовної особистості. Використання заголовків поезій В. Симоненка як дидактичного матеріалу дозволяє поєднати роботу над мовними явищами з естетичним вихованням учнів, формуванням національної свідомості та любові до української мови і культури.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено комплексний лінгвістичний аналіз заголовків поезій Василя Симоненка. Дослідження проведено на матеріалі 267 заголовків із поетичної спадщини митця, що дозволило виявити особливості його ідіостилю та сформулювати методичні рекомендації щодо вивчення заголовків на уроках української мови та літератури. Основні результати дослідження можна узагальнити в таких положеннях.

1. Заголовок художнього твору є складним лінгвістичним феноменом, що посідає особливе місце в структурі тексту. У теоретичному розділі з'ясовано, що заголовок виконує номінативну, інформативну, рекламну, експресивну, розділювальну та інші функції. Типологія заголовків передбачає їх класифікацію за семантикою (тематичні, ідейні, асоціативні), структурою (монолексемні, словосполучення, речення), стилістикою (нейтральні, експресивні). Окремим лінгвістичним феноменом є нульовий заголовок — твір без експліцитно вираженої назви, що ідентифікується за першим рядком і є характерним для ліричної поезії.

2. Семантичний аналіз заголовків поезій В. Симоненка засвідчив, що серед 160 питомих заголовків домінують назви-характеристики та заголовки-присвяти (15,6%), що зумовлено наявністю сатиричного циклу «Мандрівка по цвинтарю». Високою продуктивністю відзначаються метафоричні та образні заголовки (11,9%), номінації осіб (10%), процес, дія, стан (8,1%), абстрактні поняття (6,9%). Серед 107 нульових заголовків переважає інтимна лірика (18,7%), філософські роздуми (13,1%), екзистенційні переживання (13,1%), патріотична тематика (10,3%).

3. Структурний аналіз виявив, що серед питомих заголовків домінують словосполучення (53,75%), на другому місці — монолексемні заголовки (34,4%), на третьому — речення (11,9%). Унікальною рисою ідіостилю В. Симоненка є висока продуктивність форми давального відмінка (41,8% від монолексемних заголовків), що пов'язано із сатиричним циклом епіграм-присвят. Найпродуктивнішою моделлю серед словосполучень є Adj + N₁

(прикметник + іменник) — 29,1%. Нульові заголовки структурно представлені переважно простими розповідними реченнями (72,9%).

4. Стилiстичний аналіз засвідчив, що домінантним стилістичним засобом у заголовках Василя Симоненка є іронія та сарказм (11,2%), що відображає сатиричну спрямованість значної частини його творчості. Продуктивними є метафора (6%), особливо генітивна («Лебеді материнства», «Берег чекання»); епітети (5,6%); алегорія (4,5%), пов'язана з байкарською традицією; символіка (4,5%), побудована на побутових реаліях («Жорна», «Піч», «Грудочка землі»). Важливим маркером ідіостилю є оксиморон («Веселий похорон», «Нудний карнавал») та інтертекстуальність (алюзії на античну історію, світову літературу, український фольклор).

5. На основі проведеного аналізу визначено особливості ідіостилю В. Симоненка в аспекті заголовкотворення: а) активне використання форми давального відмінка для створення іронічних «присвят»; б) оксиморонні конструкції як засіб сатиричного викриття; в) генітивна метафора як продуктивна модель образотворення; г) символізація побутових реалій (жорна, піч, грудочка землі); ґ) зв'язок із фольклорною традицією (жанрові формули «Казка про...», «Дума про...»); д) поєднання книжної та народнорозмовної лексики; е) значна частка нульових заголовків (40,1%), що свідчить про ліричну природу творчості.

6. Заголовки поезій В. Симоненка є важливим маркером його ідіостилю, відображаючи поєднання ліричної щирості та громадянського пафосу, глибокого філософізму та гострої сатири. Інтертекстуальність заголовків засвідчує діалог поета з українською та світовою культурою, зв'язок із фольклорною традицією.

7. Розроблено методичні рекомендації щодо використання заголовків поезій В. Симоненка на уроках української мови. Обґрунтовано роль заголовка у формуванні текстової та комунікативної компетентностей учнів. Створено систему вправ і завдань (аналітичних, лексико-стилістичних,

конструктивних, творчих, дослідницьких), що забезпечує комплексний підхід до формування мовної особистості.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в порівняльному аналізі заголовків поезій В. Симоненка та інших поетів-шістдесятників (Л. Костенко, І. Драча, М. Вінграновського, В. Стуса), що дозволить виявити як спільні риси покоління, так і індивідуальні особливості кожного митця. Перспективним є також дослідження заголовків прозових творів Василя Симоненка (оповідань, новел), а також вивчення динаміки заголовкотворення в різні періоди творчості поета.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабенко Л. Г. *Лінгвістичний аналіз художнього тексту* : підручник. Київ : Академвидав, 2009. 496 с.
2. Бабій І. М. Семантико-стилістичні особливості заголовків поетичних творів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2019. Вип. 38. С. 24–27.
3. Бакум З. П. *Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії* : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. 338 с.
4. Бацевич Ф. С. *Основи комунікативної лінгвістики* : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
5. Бачинська Г. В., Вільчинська Т. П., Вербо́вецька О. С., Свистун Н. О. Заголовок як ономастичний знак особливого типу (на матеріалі творів Л. Костенко). *Регіональна ономастика : проблеми та перспективи дослідження*. 2022. Вип. 3. С. 205–208.
6. Белей Л. О. Українська літературно-художня антропонімія кінця XVIII–XX ст. : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Ужгород, 1997. 48 с.
7. Бондаренко Ю. О. Заголовок як відтворення авторської картини світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2012. 20 с.
8. Веселовська З. Комунікативно-прагматичні функції заголовків у сучасній українській періодиці : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2003. 20 с.
9. Воробйова О. П. Когнітивна поетика : здобутки і перспективи. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2004. № 635. С. 18–22.

10. Вінтонів М. О. Комунікативні вияви теми у структурі тексту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2015. № 15 (1). С. 15–18.
11. Голянич М. І. *Внутрішня форма слова і художній текст* : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 1997. 178 с.
12. Горошкіна О. М. *Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю* : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2004. 362 с.
13. Дзюбишина-Мельник Н. Я. *Поетичний текст як засіб формування мовленнєвої культури учнів* : методичні рекомендації. Київ : Вища школа, 2006. 87 с.
14. Дудик П. С. *Стилістика української мови* : навч. посібник. Київ : Академія, 2005. 368 с.
15. Єрмоленко С. Я. *Нариси з української словесності : стилістика та культура мови*. Київ : Довіра, 1999. 431 с.
16. Жайворонок В. В. *Знаки української етнокультури* : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
17. Желтоногова Т. В. *Заголовок як компонент українського поетичного тексту* : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Кіровоград, 2000. 20 с.
18. Желтоногова Т. В. Нульовий заголовок у ліричній поезії : лінгвостилістичний аспект. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія : Філологічні науки*. 2012. Кн. 2. С. 14–18.
19. Женетт Ж. Робота над текстом. *Слово. Знак. Дискурс : антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 2001. С. 78–85.

20. Жулинський М. Г. *Із забуття – в безсмертя : сторінки призабутої спадщини*. Київ : Дніпро, 1990. 447 с.
21. Загнітко А. П. *Лінгвістика тексту : теорія і практикум* : наук.-навч. посібник. Донецьк : ДонНУ, 2006. 289 с.
22. Калашник В. С. *Людина та образ у світі мови* : вибрані статті. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 368 с.
23. Калита А. А. *Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення* : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 320 с.
24. Караман О. В. *Методика навчання української мови в гімназії* : навч. посібник. Київ : Ленвіт, 2000. 272 с.
25. Карпенко Ю. О. *Літературна ономастика* : збірник статей. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.
26. Кизилова В. В. *Жанрова специфіка сучасної прози для дітей та юнацтва* : монографія. Луганськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2013. 391 с.
27. Кобилянська М. Ю. *Заголовки творів Лесі Українки : семантика, структура, функції* : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2018. 210 с.
28. Ковалик І. І., Мацько Л. І., Плющ М. Я. *Методика лінгвістичного аналізу тексту* : навч. посібник. Київ : Вища школа, 1984. 119 с.
29. Кононенко В. І. *Символи української мови* : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с.
30. Корольова А. В. *Когнітивна семантика* : навч. посібник. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 296 с.
31. Космеда Т. А. *Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики* : монографія. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 350 с.
32. Коцюбинська М. Х. *Етюди про поезику Шевченка* : монографія. Київ : Факт, 2004. 272 с.

33. Кочан І. М. *Лінгвістичний аналіз тексту* : навч. посібник. Київ : Знання, 2008. 423 с.
34. Кухар О. Л. Нульовий заголовок як знак у поетичному дискурсі. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць ХНПУ. 2015. Вип. 40. С. 45–52.
35. Кухаренко В. А. *Інтерпретація тексту* : підручник. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
36. Лазаренко Л. М. Заголовок у газетному тексті : когнітивно-прагматичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 19 с.
37. Лисиченко Л. А. *Лексико-семантичний вимір мовної картини світу* : монографія. Харків : Основа, 2009. 191 с.
38. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. *Стилістика української мови* : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
39. Медвідь О. М. Поетичний заголовок : комунікативно-прагматичний і стилістичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2010. 20 с.
40. Мельник Т. П. Прогностична функція заголовка в художньому тексті. *Мовознавство*. 2007. № 4–5. С. 113–118.
41. Мойсієнко А. К. *Слово в системі поетичного тексту* : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 224 с.
42. Моренець В. П. *Василь Симоненко : нарис життя і творчості*. Київ : Дніпро, 1990. 267 с.
43. Науменко А. М. *Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики)* : навч. посібник. Вінниця : Нова книга, 2005. 416 с.
44. Негрич Н. Д. Заголовок як репрезентант змісту художнього твору. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Слов'янська філологія*. 2010. Вип. 506–508. С. 189–194.

45. Ніколаєнко І. О. Когнітивна поетика : методологічні засади. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. 2014. Т. 17, № 1. С. 75–82.
46. Павлюк Л. С. *Текст і комунікація : основи дискурсного аналізу* : монографія. Львів : ПАІС, 2009. 76 с.
47. Пахаренко В. Нарис української поетики : до нових підходів у вивченні української літератури. *Українська мова і література*. 1997. № 29. С. 32–37.
48. Пентиліук М. І. *Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах* : підручник. Київ : Ленвіт, 2004. 400 с.
49. Плющ М. Я. *Граматика української мови* : підручник. Київ : Вища школа, 2005. 286 с.
50. Приходько А. М. *Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики* : монографія. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
51. Пушкар О. І. Прецедентні феномени в українській поезії другої половини ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2017. 245 с.
52. Рижкова С. В. Роль та функції заголовку в художніх творах (на матеріалі англійської та німецької літератури). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2014. № 10. Т. 2. С. 38–40.
53. Селіванова О. О. *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
54. Селіванова О. О. Прецедентна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови). *Лінгвістична палітра. Філологічні студії* / за заг. ред. Л. А. Лисиченко. Харків, 2009. С. 129–139.

55. Селіванова О. О. *Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія*. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
56. Семеног О. М. *Культура наукової української мови : навч. посібник*. Київ : Академія, 2010. 216 с.
57. Симоненко В. А. *Берег чекань : поезії / упоряд. А. Ткаченка*. Київ : Наукова думка, 2001. 400 с.
58. Симоненко В. А. *Вибрані твори / упоряд. Г. Сивоконя*. Київ : Смолоскип, 2005. 608 с.
59. Симоненко В. А. *Земне тяжіння : вірші*. Київ : Молодь, 1964. 96 с.
60. Симоненко В. А. *Лебеді материнства : вірші*. Київ : Веселка, 1981. 256 с.
61. Симоненко В. А. *Тиша і грім : вірші*. Київ : Молодь, 1962. 120 с.
62. Симоненко Т. В. *Формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів : монографія*. Черкаси : Вид-во ЧНУ, 2006. 328 с.
63. Ситникова Н. В. *Концептуальна модель художнього тексту як інструмент інтерпретації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04*. Запоріжжя, 2009. 20 с.
64. Сологуб Н. М. *Мовний світ Олеся Гончара : монографія*. Київ : Наукова думка, 1991. 140 с.
65. Ставицька Л. О. *Естетика слова в українській поезії 10–30 рр. ХХ ст. : монографія*. Київ : Правда Ярославичів, 2000. 156 с.
66. Ткаченко А. О. *Мистецтво слова : вступ до літературознавства : підручник*. Київ : Київський університет, 2003. 448 с.
67. Траченко О. М. Заголовок як ономастичний знак особливого типу. *Іноземна філологія*. 2009. Вип. 121. С. 161–164.

68. Турчак О. М. Оцінний компонент лексичного значення слова : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2002. 20 с.
69. Турчанова В. Є. Заголовок як засіб вираження авторської модальності : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2014. 20 с.
70. *Українська мова* : підручник для 10–11 класів / за ред. С. О. Караман. Київ : Літера ЛТД, 2018. 336 с.
71. Фатєєва Н. О. Інтертекстуальність і її функції в художньому дискурсі. *Мовознавство*. 2008. № 2–3. С. 143–150.
72. Фоміна Л. Ф. Текстотвірна роль заголовка в публіцистиці : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2005. 18 с.
73. Харченко С. В. Когнітивно-ономасіологічний аналіз назв художніх творів : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2006. 20 с.
74. Чепелева Н. В. *Текст і читач* : посібник. Київ : ПЦ «Фоліант», 2015. 196 с.
75. Черемська О. С., Сидоренко О. П. Інтертекстуальність як стильова домінанта постмодерного тексту. *Лінгвістичні студії*. 2009. Вип. 19. С. 103–109.
76. Юлдашева Л. П. Структурно-семантичні та прагматичні особливості заголовків художніх творів кінця ХХ – початку ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Черкаси, 2018. 270 с.
77. Яворська Г. М. *Прескриптивна лінгвістика як дискурс* : монографія. Київ : Київський університет, 2000. 288 с.
78. Яновська О. А. *Рецепція заголовка художнього твору : психолінгвістичний аспект* : монографія. Київ : НПУ, 2014. 184 с.
79. Євграфова А. О. Заголовок як актуалізатор текстової інформації. *Стиль і текст*. 2003. № 4. С. 141–149.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ВИДАНЬ (ХРОНОЛОГІЧНО)

- «Тиша і грім» (1962)
- «Земне тяжіння» (1964)
- «Вибрані твори» (1966)
- «Поезії» (1968)
- «Лебеді материнства» (1981)
- «Ти знаєш, що ти — людина» (1990)
- «Берег чекань» (2001)
- «Вибрані твори» (2005)
- «Поезії» (2008)
- «Вірші. Казка про Дурила» (2013)

Список аналізованих заголовків поезій В. Симоненка

Тиша і грім

1. «Тиша і грім»
2. «Дід умер»
3. «Грудка землі»
4. «Степ»
5. «Ранок»
6. «Батько»
7. «Мати»
8. «Село моє»
9. «Дорога»
10. «Зірка»
11. «Осінь»
12. «Листопад»
13. «Зимовий вечір»
14. «Весна»
15. «Літо»
16. «Любов»
17. «Дівчина»
18. «Побачення»
19. «Розлука»
20. «Самотність»
21. «Кривда»
22. «Гнів»
23. «Бунт»
24. «Раб»
25. «Слово»
26. «Поет»
27. «Пісня»

28. «Заповіт»
29. «Україна»
30. «Батьківщина»
31. «Вона прийшла непростена й незвана...»
32. «Ти знаєш, що ти — людина...»
33. «Можна все на світі вибирати...»
34. «Україно, п'ю твої зіниці...»

«Земне тяжіння» (1964)

35. «Берег чекань»
36. «Земне тяжіння»
37. «Сон»
38. «Туга»
39. «Чекання»
40. «Криниця»
41. «Жорна»
42. «Піч»
43. «Соняшник»
44. «Явір»
45. «Сосна»
46. «Ворон»
47. «Чайка»
48. «Жайворонок»
49. «Ховрах»
50. «Марія»
51. «Галичанка»
52. «Вагітна»
53. «Материнська любов»
54. «Лебеді материнства»
55. «Лист до матері»
56. «Лист батькові»

57. «Лист синові»
58. «Дітям»
59. «Перемога»
60. «Партизани»
61. «Пам'яті Т. Г. Шевченка»
62. «Шевченко»
63. «В мене мати є одна...»
64. «Літо пішло легкою ходою...»
65. «Задивляюсь у твої зіниці...»

Лебеді материнства

66. «Гнівні сонети»
67. «Крик XX віку»
68. «Танець пітекантропів»
69. «Хор генералів»
70. «Веселий похорон»
71. «Нудний карнавал»
72. «Ошукана могила»
73. «Цвинтар правди»
74. «Балакучий ліхтар»
75. «Кирпатий барометр»
76. «Лев у клітці»
77. «Маленькі сонця»
78. «Епітафії»
79. «Герострат»
80. «Хуліганська Іліада»
81. «Казка про Дурила»
82. «Бюрократові»
83. «Брехунові»
84. «Хабарникові»
85. «Підлабузникові»

- 86. «Плазунові»
- 87. «Псевдовченому»
- 88. «Мемуаристові»
- 89. «Мрійникові»
- 90. «Злодієві»
- 91. «Кулінові»
- 92. «Самозакоханому віршомазові»

Берег чекань

- 93. «Україні»
- 94. «Народ мій»
- 95. «Рідна мова»
- 96. «Рідний край»
- 97. «Мій рідний край»
- 98. «Полтава»
- 99. «Полонина»
- 100. «Вітчизна»
- 101. «Людині»
- 102. «Покоління»
- 103. «Матері»
- 104. «Нареченій»
- 105. «Дівчині»
- 106. «Хлопцеві»
- 107. «Однокласникам»
- 108. «Іванові Багряному»
- 109. «Михайлові Коцюбинському»
- 110. «Леся Українка»
- 111. «Тиша»
- 112. «Серце»
- 113. «Щастя»
- 114. «Усмішка»

115. «Дарунок»
116. «Молитва»
117. «Прокляття»
118. «Пророк»
119. «Елегія»
120. «Триптих»
121. «Балада про солдата»
122. «Балада про в'язня»
123. «Балада про діда»
124. «Про доброго Нечая»
125. «Дума про Голодомор»
126. «Дума про щастя»
127. «Квочка і сито»
128. «Пугач»
129. «Перебендя»
130. «Кобзар»
131. «Космонавтам»

Вірші без назви (нульові заголовки)

132. «А над землею так блакитно...»
133. «Біля тебе теплом обнімає...»
134. «В долонях кохання твого...»
135. «Вітчизна — це сім'я людей...»
136. «Де зараз ти, моя зоре...»
137. «Дивлюсь на тебе — і дивуюсь...»
138. «Є в людському житті хвилини...»
139. «Життя — це море голубе...»
140. «І досі сниться дідова хата...»
141. «Коли не зможу піснею озватись...»
142. «Любов — не вимір, не границя...»
143. «Мені здається, що живу...»

144. «Не пита́й, чо́му на серці́ рани...»
145. «О сло́во рідне! Орле́ скутий!...»
146. «Одлю́бив сво́ю я зе́млю...»
147. «Поки́ не заму́лить ві́ки...»
148. «Ти припа́деш уста́ми до кри́ниці...»
149. «Умру́ — лю́бов моя́ не зги́не...»
150. «Хо́дімо в по́ле, си́ну...»
151. «Я — не по́ет, я тіль́ки учень...»
152. «Я вму́ не від ста́рості...»
153. «Як до́бре те, що сме́рті не бо́юсь я...»

Перелік умовних скорочень

Adj — прикметник (adjective)

N — іменник (noun)

Nom — називний відмінок (nominative)

Dat — давальний відмінок (dative)

Gen — родовий відмінок (genitive)

в. — вік

вип. — випуск

дис. — дисертація

канд. — кандидат

навч. — навчальний

напр. — наприклад

наук. — науковий

пор. — порівняйте

р. — рік

с. — сторінка

та ін. — та інші

упоряд. — упорядник

філол. — філологічний

Система вправ для роботи із заголовками на уроках української мови

Вправа 1 (аналітична)

Визначте структурний тип заголовків поезій В. Симоненка (слово, словосполучення, речення):

«Кривда», «Лебеді материнства», «Вона прийшла», «Тиша і грім», «Батько», «Дід умер», «Гнівні сонети», «Любов».

Вправа 2 (аналітична)

Визначте тип синтаксичного зв'язку в заголовках-словосполученнях:

«Лебеді материнства», «Крик XX віку», «Берег чекання», «Веселий похорон», «Гнівні сонети», «Танець пітекантропів».

Вправа 3 (лексико-стилістична)

Знайдіть метафору в заголовках. Поясніть її значення:

«Кирпатий барометр», «Маленькі сонця», «Море радості», «Лебеді материнства», «Цвинтар правди».

Вправа 4 (лексико-стилістична)

Поясніть, чому ці заголовки є оксиморонами. Який ефект вони створюють?

«Веселий похорон», «Нудний карнавал», «Ошукана могила».

Вправа 5 (граматична)

Визначте відмінок іменників у заголовках. Поясніть значення давального відмінка:

«Бюрократові», «Брехунові», «Матері», «Україні», «Нареченій», «Хабарникові», «Плазунові».

Вправа 6 (конструктивна)

Прочитайте вірш В. Симоненка (подається текст без заголовка). Доберіть до нього власний заголовок. Поясніть свій вибір.

Вправа 7 (прогностична)

За заголовком спрогнозуйте зміст вірша. Про що він може бути?

«Танець пітекантропів», «Лебеді материнства», «Грудочка землі», «Хор генералів».

Вправа 8 (порівняльна)

Порівняйте заголовки інтимної лірики (нульові) та громадянської лірики (питомі). Чим пояснюється різниця?

Вправа 9 (творча)

Створіть власні заголовки за моделями В. Симоненка:

а) іменник у давальному відмінку (присвята); б) прикметник + іменник (оксиморон); в) іменник + іменник у родовому (метафора).

Вправа 10 (творча)

Напишіть твір-мініатюру (5–7 речень) за одним із заголовків:

«Берег чекання», «Самотність», «Тиша і грім», «Грудочка землі».

АНОТАЦІЯ

Супрун Я. В. Лінгвістичний аналіз заголовків у творах Василя Симоненка та методика їх вивчення у закладах загальної середньої освіти. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 014.01 Середня освіта (Українська мова і література). Тернопіль: ТНПУ, 2025. 68 с.

Магістерська робота присвячена комплексному лінгвістичному аналізу заголовків поетичних творів Василя Симоненка. Дослідження охоплює семантичну, структурну та стилістичну характеристику заголовків, а також з'ясовує особливості функціонування нульового заголовка в ліриці поета.

У роботі систематизовано теоретичні засади вивчення заголовка як мовної одиниці, розглянуто когнітивно-поетичний та комунікативно-прагматичний підходи до аналізу заголовків художніх творів. На матеріалі поезій В. Симоненка здійснено класифікацію заголовків за тематичними групами, морфологічним вираженням та синтаксичною структурою. Виявлено особливості використання тропів і стилістичних фігур у заголовках, досліджено роль заголовка як засобу вираження авторської картини світу.

Практичне значення роботи полягає в розробці методичних рекомендацій щодо використання заголовків поезій В. Симоненка на уроках української мови та літератури в закладах загальної середньої освіти. Запропоновано систему вправ і завдань, спрямованих на формування текстової компетентності учнів.

Ключові слова: заголовок, поетичний текст, Василь Симоненко, семантика, структура, стилістика, нульовий заголовок, лінгвістичний аналіз.

ANNOTATION

Suprun Ya. V. Linguistic Analysis of Titles in Vasyl Symonenko's Works and Methods of Their Study in General Secondary Education Institutions. Master's Thesis for the Degree of Master in Specialty 014.01 Secondary Education (Ukrainian Language and Literature). Ternopil: TNPU, 2025. 68 p.

The master's thesis is devoted to a comprehensive linguistic analysis of titles in the poetic works of Vasyl Symonenko. The research covers semantic, structural, and stylistic characteristics of titles, as well as examines the peculiarities of zero titles (untitled poems) in the poet's lyrical works.

The thesis systematizes theoretical foundations for studying titles as linguistic units, examines cognitive-poetic and communicative-pragmatic approaches to analyzing titles of literary works. Based on V. Symonenko's poetry, titles are classified according to thematic groups, morphological expression, and syntactic structure. The study identifies features of tropes and stylistic figures used in titles and explores the role of titles as a means of expressing the author's worldview.

The practical significance of the work lies in developing methodological recommendations for using V. Symonenko's poetry titles in Ukrainian language and literature lessons in secondary schools. A system of exercises and tasks aimed at developing students' textual competence is proposed.

Keywords: title, poetic text, Vasyl Symonenko, semantics, structure, stylistics, zero title, linguistic analysis.